

UDK: 323.173(497.5=163.41)"1994/1995"
355.45(497.5-3Slavonija)"1994/1995"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 11. 2. 2013.
Prihvaćeno: 2. 12. 2013.

Proces pokušaja normalizacije hrvatsko-srpskih odnosa i mirne reintegracije Republike Srpske Krajine 1994./1995. na okupiranom području zapadne Slavonije

ANTE NAZOR, JANJA SEKULA GIBAČ

Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata,
Zagreb, Republika Hrvatska

Rad na temelju arhivskoga gradiva, novina i literature prikazuje pregovore o normalizaciji hrvatsko-srpskih odnosa 1994. i u prvoj polovini 1995. godine. Hrvatsko vodstvo nadalo se da će pregovorima uspjeti mirno vratiti pod svoju vlast područja pod nadzorom pobunjenih Srba. Vodstvo Srba na okupiranom području namjeravalo je pregovore o normalizaciji odnosa iskoristiti za gospodarsko i političko jačanje Republike Srpske Krajine, što je u radu prikazano na primjeru zapadne Slavonije, gdje je došlo do glavnine konkretne provedbe ovoga procesa.

Gljučne riječi: Republika Srpska Krajina, zapadna Slavonija, normalizacija odnosa, Zagrebački sporazum, Gospodarski sporazum, mirna reintegracija, Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda.

Uvod

Međunarodna se zajednica tijekom 1993. uvjerila da nema pomaka prema postizanju političkoga rješenja stanja u Hrvatskoj. Vijeće sigurnosti Ujedinjenih naroda (UN) zaključilo je da osnovne odredbe Vanceova plana, poput demilitarizacije i povratka izbjeglica i raseljenih osoba, nisu provedene. Uz djelomičnu nekooperativnost hrvatske strane i vojne operacije koje je Hrvatska poduzimala 1992. i 1993., glavnim krivcem za to imenovano je srpsko vodstvo na područjima pod zaštitom UN-a (*United Nations Protected Area* – UNPA). Glavni tajnik UN-a Boutros Boutros Ghali zaključio je da se politika čelnika Republike Srpske Krajine (RSK) zasniva na stvaranju srpske države na području pod zaštitom mirovnih snaga UN-a. U svibnju 1993. izvijestio je Vijeće sigurnosti da je srpska strana iskoristila prisutnost Zaštitnih snaga UN-a (*United Nations Protection Forces* – UNPROFOR) kao odobrenje da se zadrži *status quo* i izgradi RSK. U izvještaju također stoji da, usprkos uspješno provedenom povlačenju Jugoslavenske narodne armije (JNA) iz Hrvatske,

popunjeni Srbi nisu demilitarizirali područja pod zaštitom UN-a. Nije provedena ni Rezolucija 762 Vijeća sigurnosti o povratku okupiranih dijelova Hrvatske koja Vanceovim planom nisu predviđena kao područja pod zaštitom UN-a ("ružičastih zona") pod kontrolu hrvatskih vlasti, a nije započeo ni povratak hrvatskih izbjeglica na područje pod zaštitom UN-a.¹

Kao što je spomenuto, ni hrvatska strana nije bila sasvim pošteđena kritikom zbog nepridržavanja Sarajevskoga primirja, koje je stupilo na snagu 3. siječnja 1992. godine. Vijeće sigurnosti UN-a uputilo je hrvatskoj strani ozbiljne prigovore zbog vojnih akcija kojima su 1992. i 1993. oslobođeni dijelovi okupiranih teritorija. Nakon djelovanja hrvatskih snaga na području Miljevačkoga platoa u lipnju 1992., u zadarskom zaleđu početkom 1993. (operacija "Maslenica") te na području Medačkoga džepa u Lici u rujnu 1993. od Hrvatske je zatraženo povlačenje s teritorija koji je uspjela osloboditi na prijašnje crte razgraničenja.² Spomenute akcije i operacije u geostrateškom i vojnom smislu poboljšale su poziciju hrvatskih snaga (posebice operacija "Maslenica", koja je omogućila ponovno prometno povezivanje državnoga teritorija), ali su se negativno odrazile na međunarodni položaj Hrvatske, bez obzira na to što se uglavnom radilo o oslobađanju područja "ružičastih zona", koja su trebala biti vraćena pod hrvatsku vlast. Međunarodna je zajednica optužila Hrvatsku vojsku da je na području Medačkoga džepa provela taktiku "spaljene zemlje" i počinila zločine nad srpskim civilima.

Reakcije iz međunarodne zajednice zabrinule su hrvatski vrh.³ Hrvatski ministar vanjskih poslova Mate Granić uputio je 24. rujna 1993. Vijeću sigurnosti pismo kojim je izrazio nezadovoljstvo hrvatskih vlasti provedbom Vanceova plana i kasnijih rezolucija Vijeća sigurnosti, a posebno je istaknut zahtjev za uspostavu hrvatske vlasti u "ružičastim zonama". U osnovi, hrvatski je vrh želio istaknuti da su vojne operacije koje su provedene posljedica neučinkovitosti mirovnih snaga, naglašavajući da će Hrvatska, ako se ne provede puna provedba Vanceova plana i rezolucija vezanih uz njegovu provedbu, iako svjesna svih mogućih posljedica, morati otkazati mandat UNPROFOR-u.⁴ No međunarodna zajednica nije odobravalala hrvatske najave odluke o otkazivanju mandata UNPROFOR-u, tvrdeći da bi ona dovela do obnove ratnih sukoba.⁵

¹ *United Nations Documentation Centre* – Dokumentacijski centar Ujedinjenih naroda (dalje: UNDOC), S/25777, Izvješće Glavnog tajnika od 15. svibnja 1993., pristup ostvaren 12. travnja 2011. godine.

² *Ujedinjeni narodi – Rezolucije o Republici Hrvatskoj – UNPROFOR*, ur. Anđelko Milardović, Osijek, 1995., Rezolucija 762 Vijeća sigurnosti UN-a od 30. lipnja 1992., 30.; UNDOC, S/RES/802, Rezolucija Vijeća sigurnosti UN-a od 25. siječnja 1993., pristup ostvaren 9. srpnja 2013.; Miro MEĐIMUREC, "Medački džep – II. dio – Prijepori", *National Security and Future*, Volume 5/2004, Number 1-4, 16.

³ Zapisnik sa 22. sjednice Vijeća obrane i nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske, održane 12. rujna 1993. godine.

⁴ UNDOC, S/26491, Pismo ministra vanjskih poslova Republike Hrvatske Mate Granića predsjedniku Vijeća sigurnosti UN-a od 24. rujna 1993.

⁵ Mario NOBILO, *Hrvatski feniks. Diplomatski procesi iza zatvorenih vrata 1990.–1997.*, Zagreb, 2000., 422., 440., 441.

Službena stajališta vlasti u Kninu tijekom 1993. nisu ostavljala prostor za pregovore o mirnoj reintegraciji. Skupština RSK-a usvojila je 17. listopada 1993. "Platformu za pregovore sa RH na Međunarodnoj konferenciji za bivšu Jugoslaviju" s temeljnim stajalištem da se sa Zagrebom može pregovarati samo s pozicije suverene i nezavisne Republike Srpske Krajine te da predmetom razgovora ne može biti ni jedan dokument Vijeća sigurnosti kojim se traži "uključenje Republike Srpske Krajine u Republiku Hrvatsku". Vodstvo RSK-a smatralo je da pregovorima s Hrvatskom treba riješiti pitanje razgraničenja na crti uspostavljenoj Sarajevskim primirjem, odnosno crti uspostavljenoj osvajanjima JNA i pobunjenih Srba do kraja 1991., nakon čega je trebalo pristupiti pregovorima o pitanju širenja granica RSK-a na područje zapadne Slavonije i Gorskog kotara, koji su "još uvek pod hrvatskom okupacijom". Demilitarizacija je dolazila u obzir samo u slučaju razoružanja hrvatske strane, a povratak izbjeglica na područje pod zaštitom UN-a također je bio neprihvatljiv srpskoj strani jer je "daleko veći broj prognanih Srba iz Republike Hrvatske". Stoga je vlast u Kninu u pregovorima nastojala postići da Vijeće sigurnosti javno prihvati to stajalište te kazni Hrvatsku i prisili je na, kako je istaknuto, "obeštećenje za otetu imovinu i uskraćena prava iz radnog odnosa".⁶

No pomoć Kninu od Savezne Republike Jugoslavije (SRJ), kojoj su u travnju 1993. drastično pooštrene gospodarske sankcije, slabjela je, a iz istog je razloga Beograd bio sve skloniji tomu da vlasti u Kninu pregovaraju s hrvatskim vlastima.⁷ Slobodan Milošević, pritisnut sankcijama koje je međunarodna zajednica nametnula Saveznoj Republici Jugoslaviji, bio je spreman pregovarati, nadajući se da će tako pokazati svoju spremnost za mirno rješenje rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.⁸ Stoga je u pregovorima Knina s hrvatskim vodstvom vidio s jedne strane priliku za pozitivne pomake u gospodarstvu RSK-a, koji bi rasteretili i SRJ, a s druge strane mogućnost da počne mirovne pregovore i time povрати ugled pred međunarodnom zajednicom i u konačnici ostvari ukidanje sankcija Saveznoj Republici Jugoslaviji.⁹

Sazrijevanje okolnosti za pokušaj normalizacije odnosa

Razmatrajući budućnost mirovne operacije UN-a u Hrvatskoj, Boutros Boutros Ghali zaključio je sredinom 1993. da bi prihvaćanje hrvatskih zahtjeva te pokušaj prisiljavanja Srba na punu provedbu Vanceova plana i s njim povezanih rezolucija

⁶ *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.–1995. Dokumenti – Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (srpanj-prosinac 1993.)*, knj. 10, ur. Mate Rupić i Slaven Ružić, Zagreb, 2010., Platforma Skupštine RSK na Međunarodnoj konferenciji za bivšu Jugoslaviju, sa stanovišta neovisnosti i suverenosti RSK te stav prema Rezolucijama i pregovori s UNPROFOR-om od 17. listopada 1993., 243.

⁷ M. NOBILO, *n. dj.*, 347.; Hrvoje ŠARINIĆ, *Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem 1993–95 (98)*, Zagreb, 1999., 114.-116.

⁸ H. ŠARINIĆ, *n. dj.*, 44.

⁹ *Isto*, 188.-190.

Vijeća sigurnosti vodilo u rat UNPROFOR-a sa srpskim snagama.¹⁰ Ghali je također smatrao da eventualne promjene u mandatu i rasporedu UNPROFOR-a kojima bi se, prema zahtjevu vodstva Srba u RSK-u, mirovne snage rasporedile na crte dodira zaraćenih strana, ne bi bile prihvaćene s hrvatske strane, a treća mogućnost, koja je podrazumijevala ukidanje mandata UN-a u Hrvatskoj, mogla bi dovesti do obnove ratnih sukoba.¹¹ Bilo je očito da rješenje treba tražiti u drugom smjeru. Na temelju Ghalijevih izvještaja i zaključaka Vijeće sigurnosti pozvalo je 30. lipnja 1993. Rezolucijom 847 sve sukobljene strane da postignu sporazum o mjerama izgradnje povjerenja na području Hrvatske, kojima je trebalo obuhvatiti puštanje u promet željezničke pruge između Zagreba i Splita, autoceste između Zagreba i Lipovca te otvaranje Jadranskoga naftovoda. Trebalo je također osigurati nesmetan promet preko Masleničkog ždrila i ponovnu uspostavu opskrbe električnom energijom i vodom svih dijelova Hrvatske, uključujući UNPA područja.¹²

U rujnu 1993., posebice nakon snažnih osuda operacije "Medački džep", predsjednik Tuđman bio je svjestan da su vojne operacije dodatno naštetile hrvatskomu položaju i ugledu, koji već bili teško narušeni zbog hrvatsko-bošnjačkih sukoba u Bosni i Hercegovini. Stoga je u hrvatskom vrhu zaključeno da se daljnji rad na oslobađanju okupiranih područja mora provoditi u skladu s politikom međunarodne zajednice i uz njezinu pomoć, što je značilo da se Hrvatska mora uzdržati od vojnih operacija i usmjeriti na mirovne pregovore s Kninom. Predsjednik Tuđman smatrao je da čelnništvo RSK-a neće pristati na kompromise koji bi mogli voditi političkomu dogovoru, no istodobno je vjerovao da bi, ako bi međunarodna zajednica prisilila Beograd da prestane potpomagati krajinske Srbe, radikalna opcija u Kninu izgubila vlast te bi sporazum o mirnom rješenju bio moguć. Svijetu je stoga trebalo dokazati da je hrvatska strana opredijeljena za pregovore koje Knin opstruira. U sklopu tadašnjih odnosa neuspjeh pregovora bio je prilično izgledan, no Hrvatska bi sudjelovanjem u pregovorima potvrdila da je za mirno rješenje sukoba. Istodobno, neuspjeh pregovora mogao je biti isprika za nastavak vojnoga oslobađanja okupiranih teritorija.¹³

Hrvatski je vrh zato prihvatio prijedlog mirnog rješenja koji je ponudila međunarodna zajednica početkom listopada 1993. godine. Vijeće sigurnosti je naime Rezolucijom 871 pozvalo hrvatsku i srpsku stranu na potpisivanje sporazuma o pre-

¹⁰ UNDOC, S/25777, Izvješće Glavnog tajnika od 15. svibnja 1993.

¹¹ UNDOC, S/25264, Izvješće Glavnog tajnika UN-a od 10. veljače 1993.; UNDOC, S/25777, Izvješće Glavnog tajnika od 15. svibnja 1993. godine. Mario Nobilo, predstavnik Republike Hrvatske pri UN-u tijekom Domovinskoga rata, u svojim je sjećanjima iznio da je Boutros Ghali zbog osobnog opreza i straha od rizika davao prednost pregovorima pred sankcijama i uporabom sile te da je imao velik utjecaj na odluke Vijeća sigurnosti, koje je njegove izvještaje i prijedloge daljnjih akcija prihvaćalo bez osporavanja ili dorade, kao da su bili svojevrsno "sveto pismo" djelovanja VS-a; M. NOBILO, *n. dj.*, 317., 318.

¹² *Ujedinjeni narodi*, Rezolucija 847 Vijeća sigurnosti UN-a od 30. lipnja 1993., 86.

¹³ Zapisnik sa 22. sjednice Vijeća obrane i nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske, održane 12. rujna 1993. godine.

kidu vatre te je ponovno pozvalo na postizanje i provođenje dogovora o mjerama za jačanje povjerenja, koje su podrazumijevale otvaranje spomenutih prometnica i uspostavu opskrbe električnom energijom i vodom.¹⁴ Nakon usvajanja te rezolucije Vlada Republike Hrvatske sastavila je dokument pod naslovom "Polazišta Republike Hrvatske o provedbi mirne reintegracije ružičastih zona i UNPA područja i rješenja srpskog pitanja u Hrvatskoj", u kojem su izneseni prioriteti gospodarske reintegracije okupiranih područja.¹⁵ Početkom studenoga 1993. predsjednik Tuđman predložio je mirovnu inicijativu koja je trebala dovesti do normalizacije stanja u Hrvatskoj. Inicijativa je, uz mjere iz rezolucija Vijeća sigurnosti, obuhvaćala niz mjera koje su trebale dovesti do povezivanja područja pod zaštitom UN-a i ostatka Hrvatske, poput opskrbe srpskoga stanovništva u predstojećem zimskom razdoblju, otvaranja cestovnih i željezničkih prometnica, obnove socijalne i zdravstvene zaštite, normalnog rada školstva, opskrbe električnom energijom i ostalim energentima, isplate mirovina, primanja u službu svih državnih službenika te uključivanja svih ostalih djelatnosti na UNPA područjima u hrvatski gospodarski i pravni sustav. Davanjem pune lokalne autonomije (samouprave) kotarevima Knin i Glina te osiguranjem prava na kulturnu autonomiju srpskoga naroda na cijelom području Hrvatske i nizom drugih mjera Hrvatska je jamčila zaštitu prava i sloboda srpske etničke zajednice u Hrvatskoj.¹⁶

Zapravo se još u veljači 1993. normalizacija odnosa pokušala, uz posredovanje UN-a, dogovoriti na mjesnoj razini. Predstavnici hrvatskih i srpskih vlasti u zapadnoj Slavoniji pokušali su "Daruvarskim sporazumom" dogovoriti prometno povezivanje te obnovu i uspostavu ostale infrastrukture između okupiranog i slobodnog područja.¹⁷ Vlasti u Kninu odbacile su taj sporazum proglašivši ga izdajom RSK-a.¹⁸ No godinu dana poslije dolazi do promjena u stajalištima Knina. Pritom je bila ključna Miloševićeva spremnost da započnu pregovori između Knina i Zagreba.¹⁹ Na općim izborima koji su krajem 1993. i početkom 1994. provedeni u Republici Srpskoj Krajini Milošević je uspio na čelna mjesta nametnuti sebi poslušne ljude; uz njegovu pomoć Milan Martić izabran je za predsjednika, a Borislav Mikelić za

¹⁴ *Ujedinjeni narodi*, Rezolucija Vijeća sigurnosti 871 od 4. listopada 1993., 49.

¹⁵ M. NOBILO, *n. dj.*, 427.

¹⁶ *Ujedinjeni narodi*, Mirovna inicijativa predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana, 90.-91.

¹⁷ *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. Dokumenti – Dokumenti vojne provenijencije "Republike Srpske Krajine" (siječanj-lipanj 1993.)*, knj. 7, ur. Mate Rupić i Ilija Vučur, Zagreb, prosinac 2009., Sigurnosno izvješće Obavještajno-bezbednosnog organa zapovjedniku IKM Glavnog štaba SVK o nastojanju dijela političkog vodstva zapadne Slavonije za mirno rješavanje sukoba s hrvatskim vlastima i potpisivanje "Daruvarskog sporazuma" od 26. veljače 1993., 247.

¹⁸ *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. Dokumenti – Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj-lipanj 1993.)*, knj. 8, ur. Mate Rupić i Janja Sekula, Zagreb – Slavonski Brod, veljača 2010., Iz zapisnika sjednice izvanredne Skupštine RSK od 27. ožujka 1993., 245.

¹⁹ H. ŠARINIĆ, *n. dj.*, 41., 43.

premijera RSK-a.²⁰ Milošević je tako uspio osigurati utjecaj na odluke u Kninu, što je, u kontekstu njegove tadašnje politike, značilo da su vlasti u Kninu 1994. bile spremne za pregovore sa Zagrebom.

Stoga je u Zagrebu početkom 1994. zaključeno da su nakon provedenih izbora u RSK-u, kao i zbog teškog gospodarskog stanja na tom području, nastupile nešto povoljnije okolnosti za pregovore s Kninom i pokušaj mirne reintegracije okupiranih područja. Prvi korak bilo je započinjanje procesa normalizacije odnosa s Beogradom, koji je dogovoren "Zajedničkom deklaracijom", potpisanom 19. siječnja 1994. u Ženevi. Deklaracija je podrazumijevala otvaranje službenih predstavništava Hrvatske u Beogradu i Savezne Republike Jugoslavije u Zagrebu.²¹ Hrvatski je vrh smatrao "Zajedničku deklaraciju" važnim preduvjetom za mirni povratak okupiranih područja pod hrvatsku vlast.²² Modaliteti normalizacije odnosa djelomično su razrađeni već 1993. rezolucijama Vijeća sigurnosti 847 i 871, kao i spomenutom mirovnom inicijativom predsjednika Tuđmana iz studenoga 1993., a obuhvaćali su uspostavu prekida vatre i gospodarsko povezivanje okupiranih područja s ostatkom Hrvatske i zatim pregovore o konačnom političkom rješenju.²³ Predsjednik Tuđman bio je svjestan da će taj proces naići na mnoge teškoće, napomenuvši u intervjuu dnevniku *Vjesnik* u siječnju 1994. godine: "Mi se ne trebamo zavaravati da će sve ići lako i ne trebamo sasma odbaciti mogućnost da ćemo možda morati biti spremni i na drugo, ali mislim da smo u tom pogledu na dobrom putu, da smo postigli način kako da riješimo naš strateški problem – uključenje svake hrvatske stope." Zaključio je da će Hrvatska tako uspjeti vratiti svoja područja u skladu sa zahtjevima međunarodne zajednice, koja je, pod prijetnjom sankcija, tražila da se izbjegne vojno oslobađanje okupiranih područja. Nekoliko dana nakon potpisivanja sporazuma s Beogradom Tuđman je održao sastanak s hrvatskim županima i pozvao ih da provode državnu politiku stvaranjem uvjeta za što bolju suradnju na mjesnoj razini, posebice na područjima koja graniče s okupiranim teritorijem.²⁴

Hrvatski je vrh bio svjestan da Knin neće sasvim prihvatiti normalizaciju odnosa, no procjenjivalo se da će utjecaj Beograda biti presudan za provedbu tog procesa.²⁵ Doista, ubrzo se pokazalo da Knin drugačije tumači netom potpisanu "Zajedničku deklaraciju". Naime ministar vanjskih poslova RSK-a Slobodan Jarčević izjavio je da "razumije interes Hrvatske da uspostavi željezničku vezu između Zagreba i Splita", no da zauzvrat traži od Hrvatske "da i ona uvaži interes Krajine za

²⁰ Nikica BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, Zagreb, 2005., 248.-255.

²¹ "Zajednička deklaracija", *Vjesnik*, Zagreb, 20. I. 1994., 1.

²² "Priznanje suverene Hrvatske u njezinim granicama", *Vjesnik*, 20. I. 1994., 2.-3.

²³ *Ujedinjeni narodi*, Rezolucija 847 Vijeća sigurnosti UN-a od 30. lipnja 1993., 86., Rezolucija Vijeća sigurnosti UN-a 871 od 4. listopada 1993., 49., Mirovna inicijativa predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana, 90.-91.

²⁴ "Kad naš čovjek prođe kroz Knin problem je 90 posto riješen", *Vjesnik*, 23. I. 1994., 3.

²⁵ "Korak po korak do punih diplomatskih odnosa", *Vjesnik*, 20. I. 1994., 4.

izlaskom na jednu od jadranskih luka”²⁶ Ali nakon što je u travnju 1994. u Kninu izabrana nova vlada, na čelu s Borislavom Mikelićem kao Miloševićem čovjekom od povjerenja, dolazi do promjena. Mikelićeva vlada naglasak u svojem programu stavlja na normalizaciju odnosa s Hrvatskom. Međutim iz Mikelićeva programa rada novoizabrane vlade jasno je da je ona, usprkos spremnosti za pregovore o nekim pitanjima, odbijala reintegraciju područja pod srpskim nadzorom u sustav Hrvatske. Prema Mikelićevu gledištu, međunarodna je zajednica privremeno odgodila postizanje konačnog političkog rješenja između Zagreba i Knina te se kratkoročno orijentirala na uspostavljanje stabilnog mira i normalizaciju odnosa, uključujući slobodan protok ljudi, roba, kapitala i informacija. Nakon toga, ocijenio je Mikelić, tražit će se političko rješenje, isključivo pregovorima i demokratskim izjašnjavanjem srpskoga naroda. Stoga je stabilizaciju stanja u RSK-u trebalo iskoristiti za oživljavanje gospodarstva, izgradnju političkoga sustava i uspostavu pravne države te za profesionalizaciju vojske i jačanje obrane, što se nastojalo ostvariti povezivanjem s Vojskom Republike Srpske i Vojskom Jugoslavije. Smatralo se da će jačanje socijalne i pravne države riješiti i pitanje povratka izbjeglica i stanovništva koje je zbog teške gospodarske situacije napustilo RSK.²⁷ Nova vlast, usprkos spremnosti za pregovore s međunarodnom zajednicom i Zagrebom, planirala je daljnji rad na ujedinjenju srpskih država.

Zapadna je Slavonija zbog svojega zemljopisnog položaja, koji je uvjetovao da tim područjem prolaze važni komunikacijski pravci, imala središnju ulogu u provedbi procesa normalizacije odnosa i gospodarskoga povezivanja. Stoga će se u nastavku prikazati u kojoj je mjeri proces normalizacije odnosa proveden na tom području i koje su bile njegove stvarne mogućnosti i ograničenja.

“Sporazum o prekidu vatre” (Zagrebački sporazum) i njegova provedba u zapadnoj Slavoniji

Preduvjet za daljnje pregovore bila je ponovna uspostava primirja, koje je prekinuto još u siječnju 1993. hrvatskom operacijom u zadarskom zaleđu. Predstavnici hrvatskih vlasti i pobunjenih Srba vodili su krajem ožujka 1994. u ruskom veleposlanstvu u Zagrebu pregovore o prekidu vatre, kojima su prisustvovali i predstavnici UN-a te ruski i američki veleposlanici u Hrvatskoj.²⁸ “Sporazum o prekidu vatre”, poznatiji pod imenom Zagrebački sporazum, potpisan je 29. ožujka 1994. godine. Njime je dogovoreno da će 4. travnja 1994. prestati sva neprijateljstva, nakon čega

²⁶ “Srbija štiti samo Martića”, *Vjesnik*, 22. I. 1994., 8.

²⁷ Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata (dalje: HMDCCR), Vlada Republike Srpske Krajine (dalje: Vlada RSK), kut. 11, Republika Srpska Krajina, Skupština RSK, Ekspoze dpl. ing. Borislava Mikelića, mandatar za sastav Vlade Republike Srpske Krajine, 20. aprila 1994.

²⁸ H. ŠARINIĆ, *n. dj.*, 128.; N. BARIĆ, *Srpska pobuna*, 261.

su obje strane trebale povući svoje postrojbe najmanje kilometar od crte dodira. Između nove hrvatske i srpske crte razdvajanja time bi nastala "tampon-zona" dubine dva kilometra, u kojoj je nadzor trebao imati UNPROFOR. Osim snaga UN-a na to je područje mogao ući određen broj pripadnika hrvatske policije i srpske milicije, koji su imali zadatak sprečavati kriminalne radnje i održavati zakon i red, a njihovo djelovanje bilo je pod nadzorom mirovnih snaga.²⁹

Zagrebački se sporazum u zapadnoj Slavoniji primjenjivao samo u općini Okučani, a na području općine Pakrac "tampon-zona" nije definirana jer se ondje crta dodira nalazila unutar područja pod zaštitom UN-a.³⁰ Hrvatska strana na tom području nije provela odredbe o povlačenju snaga u dubinu kilometar od crte dodira,³¹ a sa srpske su se strane pripadnici vojske povukli na udaljenost propisanu Zagrebačkim sporazumom.³² U povlačenju snaga u skladu sa sporazumom, prema izvještaju srpske milicije u zapadnoj Slavoniji, srpska je strana najnepovoljnije prošla na dijelu zapadnoslavonskoga područja prema Novoj Gradiški, gdje je morala napustiti sela Dragalić, Gorice i Trnavu. Stoga je u izvještaju posebno napomenuto da treba spriječiti nastojanja snaga UN-a i hrvatske strane da se u ta sela vrate Hrvati koji su odande prognani. Srpskoj miliciji u zapadnoj Slavoniji problem je bila i nešto "mekanija" granica jer su na području "tampon-zone" učestali kontakti stanovništva s obje strane, a prema izvještaju Sekretarijata unutrašnjih poslova (SUP) Okučani, glavninu krivnje za to snosio je UN, koji je omogućavao i potpomagao takve susrete.³³ U SUP-u Okučani smatralo se da se time, zbog velike mogućnosti odljeva informacija, ugrožava sigurnost područja pod njegovom kontrolom.³⁴ Očito, lokalne vlasti u zapadnoj Slavoniji zaključile su da su "mekanija" granica i kontakti stanovništva, kao i mogući povratak prognanog hrvatskog stanovništva, negativne posljedice uspostavljenog primirja. Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) Republike Srpske Krajine imalo je isto stajalište prema tim pojavama. Ono je naime upozorilo sekretarijate unutrašnjih

²⁹ HMDCDR, Sekretarijat unutrašnjih poslova Okučani (dalje: SUP Okučani), kut. 77, Međunarodna konferencija o bivšoj Jugoslaviji, Sporazum o prekidu vatre potpisan 29. marta 1994.; kut. 1038-2, Vojna pošta 9142, pov. br. 422-2, Sporazum o prekidu vatre, informacija, 4. 4. 1994.

³⁰ HMDCDR, SUP Okučani, kut. 71, RSK, MUP, SUP Okučani, br. str. pov. 08-05/1-38/1-94, Procjena stanja bezbjednosti na području SUP-a Okučani, 9. 6. 1994.

³¹ Ivica MIŠKULIN, *Međunarodna zajednica i zapadna Slavonija: 1991.-1995.*, doktorska disertacija, Zagreb, 2009., 400.-401.; HMDCDR, Vojna pošta 9162, pov. br. 18-561, Stanje i problemi u jedinicama 18. K nakon izvlačenja na liniju razdvajanja, 4. 6. 1994.

³² HMDCDR, SUP Okučani, kut. 71, RSK, MUP, SUP Okučani, str. pov. br. 08-05/1-2-1-42/2-94, 15. 7. 1994.

³³ Janja SEKULA, "Ustroj i djelovanje Sekretarijata unutrašnjih poslova Okučani", u: *Srpska pobuna u zapadnoj Slavoniji 1990.-1995.: nositelji, institucije, posljedice*, ur. Ivica Miškulin i Mladen Barać, Slavonki Brod – Zagreb, 2012., 145.

³⁴ HMDCDR, SUP Okučani, kut. 74, RSK, MUP, SUP Okučani, str. pov. br. 08-05/1-2-1-42/2-94, Sigurnosna procjena zone odgovornosti SUP-a Okučani, 15. 7. 1994.; SUP Okučani, kut. 71, RSK, MUP, SUP Okučani, str. pov. br. 08-05/1-38/1-94, Procjena stanja bezbjednosti na području SUP-a Okučani, 9. 6. 1994.

poslova u RSK-u na to da su zabranjeni obiteljski i “bilo kakvi drugi susreti” s hrvatskim građanima. Jednako tako, sekretarima SUP-a, načelnicima i komandirima stanica milicije zabranjeni su svi kontakti s predstavnicima hrvatske policije, osim kroz aktivnosti sektorskih i lokalnih komisija uspostavljenih u skladu sa Zagrebačkim sporazumom. Obiteljski susreti ili kontakti pripadnika milicije RSK-a s pripadnicima hrvatske policije iznimno su mogli biti organizirani uz prethodno odobrenje MUP-a Republike Srpske Krajine.³⁵ Stoga je očito da su se srpske vlasti protivile rezultatima Zagrebačkoga sporazuma koji su mogli dovesti do normalizacije odnosa i bolje komunikacije stanovništva okupiranih područja sa slobodnim hrvatskim teritorijem.

Srpska je strana tvrdila da, za razliku od hrvatske, potpuno provodi Zagrebački sporazum u zapadnoj Slavoniji. Međutim Zagrebački sporazum nije poštovan ni sa srpske strane. Na okupiranom području zapadne Slavonije i dalje su, uz odobrena skladišta oružja, postojale veće količine naoružanja skrivenog u tajnim skladištima.³⁶

Pitanje povratka izbjeglica na okupirana područja nije se počelo rješavati ni nakon potpisivanja Zagrebačkoga sporazuma. Nezadovoljstvo neučinkovitošću UNPROFOR-a kulminiralo je početkom srpnja 1994., kada su prognani Hrvati blokirali punktove mirovnih snaga na 19 prijelaza između slobodnog i okupiranog područja Hrvatske, a blokade su potrajale do sredine kolovoza 1994. godine. Blokirana su i tri prijelaza u zapadnoj Slavoniji, nakon čega je UNPROFOR zabranio pripadnicima SUP-a Okučani ulazak u “tampon-zonu” i patroliranje po njoj.³⁷

Stav srpske strane prema normalizaciji gospodarskih odnosa i pitanje autoceste Zagreb – Lipovac

Nekoliko mjeseci nakon sklapanja Zagrebačkoga sporazuma nastavljeni su pregovori o daljnjoj normalizaciji odnosa između Zagreba i Knina. Vodstvu Republike Srpske Krajine bilo je jasno da hrvatska strana sporazumom želi potaknuti i provesti reintegraciju područja pod srpskim nadzorom. Smatralo se međutim da će se RSK u daljnjim pregovorima, uz sudjelovanje međunarodne zajednice, afirmirati kao “međunarodni subjekt, ekonomski stabilan i sposoban da zadovolji potrebe svojih građana i funkcioniranje vitalnih društvenih funkcija” te se time potvrditi kao “konstruktivni mirotvorni partner u rješavanju sukoba” na području biv-

³⁵ J. SEKULA, *n. dj.*, 144.

³⁶ *Dokumenti*, knj. 7, Izvješće Komande 18. korpusa Glavnom štabu SVK o stanju borbene gotovosti od 21. veljače 1993., 218., Dopis Komande 18. korpusa SVK Zapovjedništvu CANBAT-a zaštitnih snaga UN-a u kojem se žale na postupanje snaga UN-a prema civilima, te na “nepotrebno” oduzimanje oružja srpskom narodu, od 18. travnja 1993., 469.

³⁷ HMDCDR, SUP Okučani, kut. 71, RSK, MUP, SUP Okučani, str. pov. br. 08-05/1-2-1-42/2-94, 15. 7. 1994.; *Kronologija rata. Agresija na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (s naglaskom na stradanja Hrvata u BiH)*, ur. Miroslav Krmpotić, Zagreb, 1998., 400.

še Jugoslavije.³⁸ U osnovi, Knin je pristao na daljnje pregovore zbog vlastite teške gospodarske situacije te zbog inzistiranja Slobodana Miloševića, koji je od vodstva RSK-a tražio nastavak pregovora sa Zagrebom. Stoga su pregovori o normalizaciji gospodarskih odnosa koji su vođeni u ljeto i jesen 1994. rezultirali potpisivanjem Gospodarskoga sporazuma početkom prosinca iste godine.

Prema "Platformi za pregovore sa Republikom Hrvatskom o ekonomskim pitanjima", koju je Vlada Republike Srpske Krajine usvojila u lipnju 1994., pregovore je trebalo iskoristiti za jačanje gospodarske i obrambene moći RSK-a. Vodstvo Republike Srpske Krajine tvrdilo je da je gospodarski sustav RSK-a uspješno "odvojen" od Republike Hrvatske i vezan uz gospodarstvo "srpskih zemalja", a "usprkos velikim teškoćama RSK po svojoj ekonomskoj razvijenosti nije Bangladeš". Stoga, naglašeno je, pregovori s Hrvatskom nisu uvjetovani gospodarskim razlozima nego pritiskom međunarodne zajednice. U pregovorima je trebalo inzistirati da Hrvatska isplati mirovine i zdravstveno osiguranje za otprilike 50 000 umirovljenika koji su živjeli u Republici Srpskoj Krajini te devizne mirovine njezinih građana koje su se nalazile u hrvatskim bankama. Republika Srpska Krajina bila je zainteresirana i za određena povezivanja u vodoopskrbnom i energetskom sustavu. U spomenutom nacrtu za pregovore stoji da otvaranje prometnica i prometno povezivanje nisu u interesu RSK-a jer se to smatralo prije svega "bezbednosnim pitanjem", no u slučaju inzistiranja međunarodne zajednice ili Hrvatske na tom pitanju vodstvo RSK-a bilo je spremno pregovarati o otvaranju pojedinih prometnica. U zapadnoj Slavoniji trebalo je otvoriti cestu koja je preko Okučana vodila do Pakraca te zatim preko Daruvara i Virovitice do Mađarske, a otvaranje autoceste Zagreb – (Lipovac) – Beograd za vodstvo u Kninu nije bila opcija. Pri tom je otvaranje prometnica u zapadnoj Slavoniji trebalo uvjetovati povratkom srpskoga stanovništva na "etnički srpski prostor Zapadne Slavonije".³⁹ No prometovanje autocestom Zagreb – Lipovac bilo je za Hrvatsku jedno od najvažnijih pitanja u sklopu daljnjih dogovora o normalizaciji odnosa i kninski su pregovarači, usprkos početnim odbijanjima, suočeni s pritiscima međunarodne zajednice i Miloševića za nastavak pregovora, bili prisiljeni prihvatiti razgovore o tome.⁴⁰

Pregovori su započeli početkom kolovoza 1994., kada je u Kninu održan sastanak premijera Mikelića i ministra vanjskih poslova Republike Srpske Krajine Milana Babića s hrvatskim predstavnicima, predstojnikom Ureda predsjednika Republike Hrvatske Hrvojem Šarinićem i predsjednikovim savjetnikom za unutarnju politiku Ivićem Pašalićem. Na sastanku se razgovaralo o problemima koji će se rješavati, a Šarinić je odmah istaknuo zahtjev za otvaranje autoceste Zagreb – Lipovac.⁴¹ Nekoliko mjeseci poslije,

³⁸ HMDCDR, Vlada RSK, kut. 12, RSK, Predsjednik Vlade, Platforma za pregovore sa Republikom Hrvatskom o ekonomskim pitanjima, bez broja i datuma.

³⁹ *Isto*.

⁴⁰ H. ŠARINIĆ, *n. dj.*, 164.-165.

⁴¹ HMDCDR, Vlada RSK, kut. 14, Zapisnik sa 13. redovne sjednice Vlade RSK održane 22. 8. 1994. u Kninu.

početkom studenoga, Šarinić je u Kninu na sastanku s civilnim i vojnim vrhom RSK-a te predstavnicima međunarodne zajednice ponovno naglasio da je Hrvatska spremna potpisati sporazum jedino u “paket-aranžmanu” koji je, među ostalim točkama, podrazumijevao i otvaranje autoceste Zagreb – Lipovac.⁴²

No ubrzo se pokazalo da će otvaranje autoceste biti kamen spoticanja u daljnjim pregovorima. To se pitanje pokušalo riješiti još tijekom 1992., kada su, usprkos podršci jugoslavenskih vlasti otvaranju prometnica između Hrvatske i Savezne Republike Jugoslavije te dogovoru Zagreba i Beograda, kninske vlasti odbile otvoriti autocestu.⁴³ Korištenje autoceste pokušalo se riješiti i “Daruvarskim sporazumom”, a hrvatska je strana na tome nastavila inzistirati i nakon što su potpisnike “Daruvarskoga sporazuma” zamijenili drugi srpski predstavnici iz zapadne Slavonije.⁴⁴ Hrvatska je strana inzistirala na rješavanju tog pitanja, pa se otvaranje autoceste ponovno očekivalo u veljači 1994., međutim novoizabrani predsjednik RSK-a Milan Martić to je odbio zaključivši da “autocesta zanima isključivo Hrvate”.⁴⁵ Martić je tada kao jednu od kompenzacija za otvaranje autoceste tražio i da se Srbima omogući korištenje ceste od Pakraca prema Virovitici i Mađarskoj. Tako su propali svi dotadašnji pokušaji otvaranja autoceste. Za razliku od Martića, predstavnici Republike Srpske, odnosno srpske republike u Bosni i Hercegovini, u neposrednim su kontaktima s hrvatskim vodstvom podržavali ideju otvaranja autoceste, predlažući istodobno otvaranje prometnice između autoceste i Banje Luke, koja bi Republici Srpskoj omogućila bolju komunikaciju s Beogradom.⁴⁶

U rujnu 1994. Saobraćajni institut u Beogradu napravio je elaborat pod nazivom “Opravdanost otvaranja za saobraćaj autoputa Beograd – Zagreb na području Republike Srpske Krajine”, u kojem je zaključeno da “na prvi pogled” otvaranje autoceste nema veliku važnost za Republiku Srpsku Krajinu jer samo malim dijelom prolazi kroz jedan od “njezinih perifernih regiona – Zapadnu Slavoniju”. No naglašeno je da RSK time dobiva izlaz na mrežu međunarodnih cesta, a otvaranje autoceste za Saveznu Republiku Jugoslaviju značilo bi “oživljavanje ekonomsko saobraćajnih veza sa zemljama Zapada” i olakšalo promet između nje i RSK-a. Dok

⁴² H. ŠARINIĆ, *n. dj.*, 164.-165.

⁴³ Miroslav TUĐMAN, *Istina o Bosni i Hercegovini. Dokumenti 1991.-1995.*, Zagreb, 2005., 241., 255.; H. ŠARINIĆ, *n. dj.*, 164.-165.; HMDCDR, Vlada RSK, kut. 6, RSK, Vlada, br. 04-3-376/92, Odluka o prihvatanju inicijative za otvaranje auto-puta, 6. 10. 1992.

⁴⁴ *Dokumenti*, knj. 7, Sigurnosno izvješće Obavještajno-bezbednosnog organa zapovjedniku IKM Glavnog štaba SVK o nastojanju dijela političkog vodstva zapadne Slavonije za mirno rješavanje sukoba s hrvatskim vlastima i potpisivanju “Daruvarskog sporazuma” od 26. veljače 1993., 247.; HMDCDR, Digitalna zbirka dokumenata, inv. br. DVD 3301, RSK, Srpska oblast Zapadna Slavonija, Oblasno vijeće, br. 020-453/93-II-01, Izvještaj sa sastanaka sa hrvatskom stranom na kontrolnom punktu UN-a u Starom Grabovcu, 20. 10. 1993.

⁴⁵ H. ŠARINIĆ, *n. dj.*, 114.

⁴⁶ *Isto*, 119.-120.; HMDCDR, kut. 5010, Srpska vojska Krajine, Glavni štab, Odeljenje bezbednosti, str. pov. br. 13-16, Transkript razgovora Miće Mihajlovića i Hrvoja Šarinića (prijepis telefonskog razgovora) od 24. 2. 1994., 18. 3. 1994.

ne bude izgrađena kvalitetna prometnica kroz srpski koridor u Bosanskoj Posavini, koji je bio od strateškoga značenja za povezivanje Srbije sa zapadnim dijelovima Republike Srpske Krajine i Republike Srpske, otvaranje autoceste Zagreb – Beograd omogućilo bi i jednostavnije prometovanje između Srbije i Republike Srpske. Zapadna bi se Slavonija tako mnogo bolje povezala sa Saveznom Republikom Jugoslavijom jer je autocestom od Okučana do Beograda trebalo prijeći 282 kilometra, a put od Okučana do Beograda preko koridora u Bosanskoj Posavini bio je 124 kilometra duži. Zaključeno je također da je otvaranje autoceste opravdano s gospodarskoga stajališta. Minimalni troškovi za pripremanje dionice autoceste na dijelovima na kojima ona prolazi kroz teritorij RSK-a procijenjeni su na 381.000 dinara, a ukupni godišnji troškovi korištenja autoceste na 1,726.000 dinara, no procjenjivalo se da bi uvođenjem naplate cestarine Republika Srpska Krajina godišnje zarađivala oko pet milijuna njemačkih maraka.⁴⁷

Elaborat Saobraćajnoga instituta u Beogradu, analizirajući prednosti i nedostatke otvaranja autoceste, polazio je od pretpostavke slobodnog prometovanja čitavom njezinom dionicom, uključujući i slobodan prijevoz robe između Savezne Republike Jugoslavije, Hrvatske i Republike Srpske Krajine, što je između ostalog uključivalo i ukidanje sankcija uvedenih Saveznoj Republici Jugoslaviji. Stoga je otvaranje autoceste ocijenjeno korisnim za “sve zainteresovane strane”, uz napomenu da se ono mora provesti istodobno na cijeloj dionici od Zagreba do Beograda, a ne samo u UNPA sektoru Zapad, odnosno da autocesta kao međunarodna prometnica mora biti pod jednakim uvjetima dostupna svim “vlasnicima”, tj. Hrvatskoj, Republici Srpskoj Krajini i Saveznoj Republici Jugoslaviji. Uz gospodarsku korist koju bi otvaranjem autoceste Hrvatska imala zbog bolje prometne povezanosti, zaključeno je da bi za nju mnogo veće bilo strateško-političko značenje, odnosno “ostvarenje cilja da se Hrvatska konsoliduje u AVNOJ-evskim granicama, što za nju znači pridruživanje prostora RS Krajine Hrvatskoj”. Stoga, zaključeno je, puštanjem u promet autoceste kroz RSK, bez oznake “državnih granica i ustanovljenja granične procedure od strane RSK”, Hrvatska bi postigla velik uspjeh u svojoj politici “pripajanja RSK teritoriju Hrvatske”, čime bi Republika Srpska Krajina u političkom smislu izgubila mnogo više nego što bi dobila u gospodarskom.⁴⁸ Slično je bilo i stajalište Knina. U jesen 1994. intenzivirali su se razgovori o točkama koje bi trebao obuhvaćati gospodarski sporazum između Zagreba i Knina, a srpskoj je strani predložen i nacrt s razrađenim točkama sporazuma, koji, nažalost, nije sačuvan. Vlada RSK-a je na sjednici održanoj 17. studenoga “evidentirala manjkavosti rezultata pregovora”. Uočene su dvije osnovne zamjerke predloženom sporazumu. Prva se odnosila na način nadzora autoceste, pa je zatraženo da uz snage UN-a, koje su trebale osiguravati autocestu u UNPA područjima, milicija RSK-a bude smještena na kontrolnim točkama na autocesti te da snage UN-a i srpske milicije zajednički

⁴⁷ HMDCCR, Saobraćajni institut – CIP Beograd, Opravdanost otvaranja za saobraćaj autoputa Beograd – Zagreb na području Republike Srpske Krajine, autor mr. Danica Kajgo, septembar 1994.

⁴⁸ *Isto.*

nadziru autocestu jer bi suprotno značilo “odricanje od suvereniteta Krajine na tom dijelu njene teritorije”. Druga se primjedba odnosila na nemogućnost transporta robe iz Savezne Republike Jugoslavije u RSK i obrnuto, pa je od supredsjedatelja Međunarodne mirovne konferencije o bivšoj Jugoslaviji Davida Owena i Thorvalda Stoltenberga zatraženo potpuno izbacivanje te odredbe iz nacрта sporazuma. Milan Babić je istaknuo da je sporazum dobra osnova za daljnje pregovore, no da je u tom obliku neprihvatljiv za potpisivanje, naglasivši da Hrvatska “ističe da je njen osnovni cilj integracija Krajine u njen ustavno-pravni sistem”.⁴⁹ Sudeći prema Elaboratu Saobraćajnoga instituta u Beogradu te stajalištu Knina, srpska strana imala bi višestruke koristi od otvaranja autoceste za promet isključivo ako bi se ono provelo pod srpskim uvjetima, koji su podrazumijevali državne oznake Republike Srpske Krajine na autocesti te slobodno prometovanje putnika i robe, što je pak podrazumijevalo ukidanje sankcija Saveznoj Republici Jugoslaviji. Srpska je strana smatrala da otvaranje autoceste treba doprinijeti jačanju državnosti Republike Srpske Krajine i njezinoj boljoj prometnoj povezanosti s ostalim srpskim državama, što upućuje na zaključak da je Knin Gospodarski sporazum planirao provesti isključivo u dijelovima kojima bi se postigli upravo suprotni rezultati od onoga čemu je težio Zagreb – mirne reintegracije.

Vodstvo u Kninu nije se obaziralo na promjene u međunarodnim okolnostima te činjenicu da više nije moguće odugovlačenje dogovora sa Zagrebom. Jedan od pokazatelja promjena u držanju međunarodne zajednice prema krizi u Hrvatskoj bila je i Rezolucija 49/43, koju je Opća skupština UN-a 9. prosinca 1994. usvojila pod naslovom “Stanje na okupiranim područjima Hrvatske”. Tom je rezolucijom potvrđen hrvatski suverenitet na cijelom njezinu teritoriju i zatražena je “uspostava vlasti Republike Hrvatske na cjelokupnom njezinom teritoriju”, a vlasti RSK-a osuđene su “zbog njihovih militantnih djelovanja, koja su rezultirala etničkim čišćenjem Zaštićenih područja Ujedinjenih naroda”. Iako u preambuli rezolucije stoji da “teritoriji Hrvatske koji su pod kontrolom Srba moraju biti mirno reintegrirani u ostali dio zemlje”, rezolucija je otvarala mogućnost da Hrvatska, u slučaju srpskoga protivljenja sporazumu, poduzme i vojnu operaciju radi oslobađanja okupiranoga teritorija.⁵⁰ Stoga je ponovno bila potrebna Miloševićeva intervencija da se prihvati gospodarski sporazum. Zatim je Martić izvijestio Yasushija Akashija da će prihvatiti taj sporazum ako se prihvate dvije ključne primjedbe koje je Vlada Republike Srpske Krajine usvojila 17. studenoga 1994. godine. Međutim, predsjednik Tuđman inzistirao je na tome da pobunjeni Srbi prihvate sporazum u ponuđenom obliku.⁵¹

⁴⁹ HMDCDR, Skupština Republike Srpske Krajine (dalje: Skupština RSK), kut. 2, Skraćeni zapisnik 3. sjednice, 2. redovnog zasjedanja Skupštine RSK održane 19. 11. 1994. u Vukovaru; Vlada RSK, kut. 16, RSK, Vlada, zapisnik sa 24. sjednice Vlade RSK održane 17. 11. 1994. u Vukovaru.

⁵⁰ *Ujedinjeni narodi*, Rezolucija Četvrtog Političkog odbora Opće skupštine UN-a o stanju na okupiranim područjima Hrvatske, 21. listopada 1994., 64.-66.; Ozren ŽUNEC, *Goli život. Socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj*, sv. II, Zagreb, 2007., 744.

⁵¹ H. ŠARINIĆ, *n. dj.*, 179., 180.

Osim Vlade i Skupštine RSK-a, premijeru Mikeliću probleme oko pristanka na otvaranje autoceste pravili su i srpski predstavnici iz zapadne Slavonije. Vlada RSK-a tvrdila je da na otvaranje autoceste neće pristati bez dogovora s “narodom” zapadne Slavonije te da će se u pregovore s hrvatskom stranom o tom pitanju uključiti predstavnici toga kraja. Naglašeno je da će se voditi računa o zaštiti tamošnjega stanovništva jer “autoput je sigurnosno i bezbednosno pitanje Srba Zapadne Slavonije i uopšte RSK”.⁵² Središnje vlasti RSK-a godinama su zanemarivale područje zapadne Slavonije u pitanju gospodarskoga razvoja te razvoja institucija vlasti, a posebno zahtjeva da se ostvari povratak Srba u dijelove UNPA Zapad koji su bili pod nadzorom hrvatskih vlasti. Stoga su čelnici Srpske oblasti Zapadna Slavonija u hrvatskim zahtjevima za puštanje autoceste u promet vidjeli svoju priliku. Srpski čelnici općine Pakrac zaključili su u rujnu 1994. da se mora razgovarati o otvaranju autoceste jer bi Hrvatska u suprotnom mogla započeti vojnu operaciju, što bi joj, zbog nekooperativnosti srpske strane, međunarodna zajednica možda i odobrila. Stoga je Izvršni savjet općine Pakrac ubrzo formulirao svoje zahtjeve za pristanak na otvaranje autoceste. Naime, uz konstataciju da postoji “ozbiljna uznemirenost izbjeglog naroda” s područja općina Daruvar, Požega, Podravska Slatina i Grubišno Polje i dijela općine Pakrac pod hrvatskom vlašću, zaključeno je da srpski narod vjeruje da će se vodstvo RSK-a uspjeti izboriti za “cjelovit etnički prostor Zapadne Slavonije”. Predsjednik Izvršnoga savjeta općine Pakrac zamolio je premijera Mikelića neka obavijesti Miloševića da pakračka općina prihvaća otvaranje autoceste uz zadovoljavanje njihovih uvjeta, koji se odnose na “povratak naroda u srpski etnički prostor Zapadne Slavonije”.⁵³ Uvjeti pakračke općine bili su veoma konkretni te istodobno prilično ambiciozni, ali u sklopu tadašnjih okolnosti i potpuno neprovedivi. Ujedno su pokazivali da su predstavnici Srba iz zapadne Slavonije normalizaciju odnosa planirali iskoristiti za širenje teritorija pod svojim nadzorom.

Međutim, premijer Mikelić zaključio je da je zahtjev o povratku izbjeglica političko pitanje, koje ne može biti vezano uz sklapanje Gospodarskoga sporazuma, i citirao Miloševićevu poruku: “Slobodno prenesite ljudima i Srbima iz Zapadne Slavonije i poslanicima da nema šanse da ih ostavljamo... Sve ćemo napraviti da bezbednost naroda bude u stvari dovoljno jaka. Ako će netko htjeti da nešto prekrši sa strane Hrvatske, imamo mogućnost da kažemo danas stop.” Ministar prosvjete Stevo Ratković, predstavnik zapadne Slavonije u Vladi Republike Srpske Krajine, proročanski je primijetio da je “veoma teško nalaziti nove argumente da autoput bude i dalje zatvoren” te da bi se u slučaju daljnega odbijanja Hrvatskoj dao “veoma jak adut i argument” za njegovo otvaranje vojnim djelovanjem.

⁵² HMDCDR, Vlada RSK, kut. 14, Magnetofonski snimak sa 15. redovne sjednice Vlade RSK održane 8. 9. 1994. godine (transkript).

⁵³ HMDCDR, Skupština općine Pakrac, kut. 9, RSK, Skupština općine Pakrac, Izvršni savjet, Predsjednik, br. 020-979/94-I-01, Uslovi i način otvaranja autoputa, 26. septembra 1994.; Skraćeni zapisnik sa 4. sjednice Skupštine općine Pakrac održane 20. septembra 1994. u Pakracu.

Stoga zaključuje da je “bolje prihvatiti ovaj sporazum premda on baš previše ne oduševljava našu stranu barem u zapadnoj Slavoniji”.⁵⁴

Sljedećega dana, 1. prosinca 1994., u Kninu je održano zasjedanje Skupštine Republike Srpske Krajine na kojoj je trebalo prihvatiti Gospodarski sporazum.⁵⁵ Poslanici iz zapadne Slavonije pristali su dati svoju suglasnost sporazumu, no tražili su od Vlade RSK-a da se području zapadne Slavonije daju “dodatne bezbednosne i ekonomske garancije”, koje su uključivale slanje dodatnih vojnih i milicijskih snaga od tisuću ljudi na to područje te postavljanje rasvjete i TV kamera koje će pratiti prolaz vozila. Tražila se i naplata cestarine u nafti, koja će pripasti Srpskoj oblasti Zapadna Slavonija, uređivanje autoceste trebao je financirati UN, koji je ujedno za radove trebao angažirati tvrtke iz zapadne Slavonije, Vlada RSK-a trebala je sjedište Javnoga poduzeća “Putevi Krajine” smjestiti na području zapadne Slavonije, kao i dio Javnoga poduzeća “Naftna industrija Krajine” (NIK) Mirkovci za proizvodnju i distribuciju nafte, a područje zapadne Slavonije trebalo je proglasiti slobodnom bescarinskom zonom. Uvidjevši da premijer Mikelić – pritisnut s jedne strane od Hrvatske i međunarodnih pregovarača, a s druge od Miloševića, koji je po svaku cijenu tražio potpisivanje sporazuma – nema drugog izbora, zapadnoslavonski poslanici uspjeli su izboriti prihvaćanje uvjeta koji su zapadnoj Slavoniji trebali osigurati bolji gospodarski i politički položaj.⁵⁶

Gospodarski je sporazum potpisan sljedećega dana, 2. prosinca 1994. godine. Uz predstavnike hrvatske i srpske strane, Hrvoja Šarinića i Borislava Mikelića, potpisali su ga i supredsjedatelji Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji David Owen i Thorvald Stoltenberg te američki veleposlanik u Hrvatskoj Peter Galbraith i ruski veleposlanik u Hrvatskoj Leonid Keresteđijanac. Sporazumom je dogovorena obnova i puštanje u pogon vodoopskrbnih sustava i dalekovoda između slobodnog teritorija Hrvatske i UNPA područja, puštanje u promet naftovoda u Sektoru Sjever, a zatim je trebalo osigurati i popravak dionice naftovoda koja je prolazila kroz sektore Zapad i Istok i otvaranje autoceste na području sektora Zapad i Istok. Trebali su se nastaviti i pregovori o povratku izbjeglica i prognanika, isplati mirovina umirovljenicima na UNPA područjima, otvaranju željezničke pruge Zagreb – Okučani – Beograd, Zagreb – Knin – Split i otvaranju ceste Zagreb – Knin – Split. Provedba sporazuma trebala je početi odmah nakon njegova potpisivanja, odnosno pojedinih odredbi u roku od mjesec dana.⁵⁷

⁵⁴ HMDCDR, Vlada RSK, kut. 16, Magnetofonski snimak sa 25. sjednice Vlade RSK održane 30. 11. 1994. u Kninu (transkript).

⁵⁵ Otprilike dva tjedna prije David Owen je Mikeliću, koji je tražio još vremena da bi Skupština RSK-a mogla unijeti promjene u sporazum, rekao: “Sad ste kao na referendumu – ili prihvatite ili ne”, H. ŠARINIĆ, *n. dj.*, 175.

⁵⁶ HMDCDR, Općina Okučani, kut. 16, Informacija u vezi potpisanog sporazuma o uspostavljanju ekonomskih odnosa s Republikom Hrvatskom, bez datuma i broja; Skupština RSK, kut. 2, Skraćeni zapisnik sa 4. sjednice 2. redovnog zasjedanja Skupštine RSK održane 1. 12. 1994. u Kninu; H. ŠARINIĆ, *n. dj.*, 175., 180.

⁵⁷ HMDCDR, Komanda 54, pbr, pov. br. 42-122, Predmet: Sporazum o ekonomskim odnosima potpisan sa hrvatskom stranom, 9. 12. 1994.; “Autocesta, vodovodi i dalekovodi što prije”, *Vjesnik*, 3. XII. 1994., 2.-3.

Gospodarskim sporazumom određen je način prometovanja autocestom te način na koji će 150 pripadnika Civilne policije UN-a i promatrači Promatračke misije Europske unije (*European Union Monitoring Mission – EUMM*) vršiti ophodnju autocestom s po jednim hrvatskim i srpskim policajcem. Sporazumom je utvrđeno da se autocesta neće koristiti za prijevoz robe iz Savezne Republike Jugoslavije i Republike Srpske i u njih, a “dok se ne postigne drugačiji dogovor, vozilima koja dolaze izvan UNPA područja, na području UNPA neće se naplaćivati cestarina, kao i vozilima koja dolaze s UNPA područja, izvan njih se neće naplaćivati cestarina”. Sporazumom je dogovorena i mogućnost otvaranja autobusne linije koja će povezivati UNPA područja Istok i Zapad ili druga područja kojima je autocesta prolazila.⁵⁸

Okučanske su vlasti tražile da se prije otvaranja autoceste ispune dodatne mjere koje je Vlada RSK-a prihvatila na sjednici Skupštine Republike Srpske Krajine 1. prosinca 1994., pa je okučanska skupština osnovala komisiju koja je trebala nadgledati njihovu provedbu.⁵⁹ Desetak dana nakon potpisivanja sporazuma Mikelić se Miloševiću požalio da “rukovodstvo iz Okučana” na njega vrši pritisak i pokušava izigrati sporazum.⁶⁰

Autocesta kroz zapadnu Slavoniju otvorena je 21. prosinca 1994., u početku od 8 do 16 sati, a ubrzo zatim 24 sata dnevno. Kroz okupirano područje zapadne Slavonije prolazila je dionica autoceste dužine od oko 23 kilometra, od Paklenice do Dragalića.⁶¹ Na dan otvaranja autoceste u Okučanima je održan sastanak općinskih vlasti s predsjednikom Milanom Martićem te čelnicima milicije i vojnim vrhom.⁶² Na otvorenje autoceste stiglo je i hrvatsko izaslanstvo s hrvatskim ministrom unutarnjih poslova Ivanom Jarnjakom, a nedugo nakon njezina otvaranja, 27. prosinca, autocestom se provezao i predsjednik Tuđman, koji je zatim u Slavanskom Brodu održao govor u kojem je, među ostalim, izjavio: “Ne samo što ćemo se voziti cestom, nego će uskoro od Zagreba do Broda voziti i željeznica, a odmah zatim vozit će se i prugom od Zagreba preko Knina do Splita.”⁶³

Na dan otvaranja autoceste održan je sastanak vršitelja dužnosti ministra unutrašnjih poslova RSK-a Nebojše Pavkovića s pomoćnikom hrvatskoga ministra unutarnjih poslova Joškom Morićem, koji je iznio određene primjedbe na okolnosti otvaranja autoceste. Usprkos pokušajima “maskiranja operativnih mjera i aktivnosti koje je na i oko autoputa provodio MUP RSK”, hrvatska

⁵⁸ M. NOBILO, *n. dj.*, 448.; “Autocesta, vodovodi i dalekovodi što prije”, “Pismo supredsjedatelja ICFY Borislavu Mikeliću”, *Vjesnik*, 3. XII. 1994., 2.-3.

⁵⁹ HMDCDR, Vlada RSK, kut. 16, Skupština opštine Okučani, br. 0-09.1227/2-94, Zaključak o uslovima za otvaranje autoputa, 9. 12. 1994.

⁶⁰ H. ŠARINIĆ, *n. dj.*, 190.

⁶¹ J. SEKULA, *n. dj.*, 154.

⁶² HMDCDR, Općina Okučani, kut. 1, Informacija o političko-bezbednosnoj situaciji na području opštine, bez datuma i broja.

⁶³ Domagoj ŠTEFANČIĆ, “Autocesta – okosnica rata u zapadnoj Slavoniji”, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 43/2011., br. 1, 442.; *Kronologija rata*, 438.

je strana uočila povećan broj pripadnika srpske milicije i vojske na autocesti. Osim toga, Morić je zatražio da se ploče s natpisom Republika Srpska Krajina i srpske zastave premjeste na područje izvan žičane ograde autoceste, što je zatim navodno i učinjeno.⁶⁴ No nekoliko dana nakon otvaranja autoceste zastave Republike Srpske Krajine ponovno su postavljene na prijelazima u Dragaliću i Paklenici, a zatim su 13. siječnja 1995. na nadvožnjacima na autocesti postavljene ploče s natpisom "Dobro došli, Republika Srpska Krajina". Ploče su postavili pripadnici 18. korpusa Srpske vojske Krajine, bez prethodnog odobrenja SUP-a Okučani ili Javnoga poduzeća "Putevi Krajine".⁶⁵ Civilna policija UN-a najavila je da će krenuti u akciju skidanja oznaka RSK-a na području autoceste, a najavljeno je i zaustavljanje konvoja koji je iz Beograda autocestom trebao krenuti za RSK, pa su Milošević, Martić i Mikelić na sastanku dogovorili da se natpisi i zastave RSK-a uklone s područja autoceste.⁶⁶ Ubrzo zatim SUP-u Okučani naloženo je da se uklone sve oznake RSK-a, zastave, ploče i panoji, s područja autoceste.⁶⁷ Za donošenje odluke o uklanjanju znakovlja presudno je bilo zaustavljanje konvoja koji je iz Savezne Republike Jugoslavije trebao stići u RSK, iako to nije bilo u skladu s Gospodarskim sporazumom. Prema Šarinićevu svjedočenju, Milošević je osobno intervenirao kod njega da se kamioni koji čekaju na granici propuste na putu u RSK, a Šarinić je odgovorio da će razmotriti zahtjev nakon što mu se dostavi popis robe koju kamioni prevoze.⁶⁸

Na temelju potpisanog sporazuma te razgovora s predstavnicima hrvatske strane i UN-a, u Republici Srpskoj Krajini odlučeno je da autocestom mogu putovati svi stanovnici RSK-a bez iznimke, a stanovnici Savezne Republike Jugoslavije i Republike Srpske samo u vozilima registriranim u RSK-u ili stranih registracija. Stanovnici RSK-a nisu se smjeli zaustavljati na dijelu autoceste koji je prolazio slobodnim hrvatskim teritorijem, odlaziti u naseljena mjesta ili stupati u bilo kakve kontakte sa stanovništvom na slobodnom području Hrvatske. Vojni obveznici i pripadnici milicije morali su za putovanje autocestom imati odobrenje nadležnih tijela, a odobrenja su se kontrolirala na ulaznoj rampi u Okučanima, jedinom mjestu na kojem se smjelo ulaziti na autocestu i izlaziti s nje.⁶⁹

⁶⁴ J. SEKULA, *n. dj.*, 155.

⁶⁵ D. ŠTEFANČIĆ, *n. dj.*, 441.-442.; HMDCDR, RSK, MUP, SUP Okučani, kut. 77, br. 08-05/1-2-159/95, 16. 1. 1995.

⁶⁶ HMDCDR, SUP Okučani, kut. 77, RSK, MUP, Uprava javne bezbednosti, br. 08/1-314/95, 16. 1. 1995.; D. ŠTEFANČIĆ, *n. dj.*, 444.

⁶⁷ HMDCDR, SUP Okučani, kut. 77, RSK, Ministarstvo odbrane, Štab za otvaranje auto-puta, str. pov. br. 802-2/95, Naredba, 16. 1. 1995.

⁶⁸ H. ŠARINIĆ, *n. dj.*, 202.-203.

⁶⁹ HMDCDR, SUP Okučani, kut. 72, RSK, MUP, Kabinet ministra, br. 08/1-1-7604/1-94, Plan operativnih mjera i radnji na obezbjeđenju trase auto-puta, 19. 12. 1994.

“Zveckanje kune u džepovima” – posljedice pokušaja normalizacije odnosa u zapadnoj Slavoniji

U zapadnoj se Slavoniji u okviru Gospodarskoga sporazuma pokušala dogovoriti vodoopskrba pakračkoga područja, koja je bila prekinuta jer se dio vodovodnoga sustava Gornja Šumetlica – Pakrac – Lipik nalazio pod hrvatskim, a dio pod srpskim nadzorom. Međutim, unatoč pregovorima u koje se uključio i UN, vodoopskrba se na tom području nije uspjela riješiti do kraja srpske okupacije dijela općine Pakrac.⁷⁰

Ključni problem u provedbi Gospodarskoga sporazuma bilo je otvaranje autoceste. Kod dijela stanovništva zapadne Slavonije zapaženi su “neraspoloženje i otpori” prema njezinu otvaranju, pa je u SUP-u Okučani postojala bojazan od “mogućnosti poduzimanja određenih oružanih akcija prema vozilima koja se iz Hrvatske budu kretala auto-putom” i incidenata koje je to moglo izazvati. No najveći je problem u zapadnoj Slavoniji bio “novi vid kriminalne djelatnosti”, koji se pojavio nakon otvaranja autoceste, a odnosio se na masovni odlazak stanovnika RSK-a na slobodno područje Hrvatske radi trgovine gorivom i drugim proizvodima. Nabava za vlastite potrebe i preprodaja goriva, ali i ostalih proizvoda sa slobodnog područja Hrvatske, odvijala se preko nelegalnih prilaza autocesti na okupiranom području zapadne Slavonije. Osim toga, ti su se prilazi koristili i za odlazak lokalnoga stanovništva na slobodni teritorij, u Novu Gradišku, Rešetare, Staro Petrovo Selo i Slavonški Brod, radi susreta s rodbinom i prijateljima, a zapaženi su i dolasci pojedinaca sa slobodnog teritorija na dio autoceste pod srpskim nadzorom.⁷¹

Dio stanovništva zapadne Slavonije iskorištavao je mogućnost kontakta sa slobodnim dijelom Hrvatske, a milicija nije uspijevala osigurati efikasnu kontrolu autoceste. Pritisnuto teškim životnim uvjetima koji su vladali na tom prostoru od početka okupacije 1991., lokalno je stanovništvo u otvaranju autoceste vidjelo mogućnost barem malog poboljšanja života. No vlasti RSK-a smatrale su da takva situacija višestruko dovodi u opasnost zapadnoslavonsko područje, prije svega u sigurnosnom pogledu, jer je otvaranjem autoceste za promet to područje postalo “otvorenim za Hrvatsku obavještajnu i propagandnu djelatnost”, a s druge strane bilo je sve jasnije da autocesta umjesto gospodarskoga jačanja srpske strane za posljedicu ima sve učestalije kontakte stanovništva zapadnoslavonskoga područja pod srpskim nadzorom sa slobodnim dijelom zapadne Slavonije.⁷² Stanovništvo obaju dijelova zapadne Slavonije susretalo se na punktovima na autocesti, a dio

⁷⁰ HMDCDR, Skupština opštine Pakrac, kut. 9, Republika Srpska Krajina, Skupština opštine Pakrac, Izvršni savjet, br. 021-137/95-II-01, Stavovi izvršnog savjeta Opštine Pakrac o uslovima kontrole, korišćenja i održavanja vodovodnog sistema Šumetlica-Pakrac-Lipik, 2. februara 1995.

⁷¹ J. SEKULA, *n. dj.*, 155.

⁷² HMDCDR, Digitalna zbirka dokumenata, inv. br. DVD 3301, RSK, Srpska oblast “Zapadna Slavonija”, Oblasno vijeće, Informacija o stanju na području “Z. Slavonije” nakon otvaranja auto-puta, 23. 3. 1995.; Skupština RSK, kut. 3, Magnetofonski snimak sa 2. vanredne sjednice Skupštine RSK održane u Okučanima 24. februara 1995. godine.

stanovnika iz okupiranoga dijela zapadne Slavonije sve je češće odlazio na slobodni hrvatski teritorij, pa čak i u Zagreb. Najčešće se radilo o kupovini i krijumčarenju, koje se, uz razgranato krijumčarenje goriva, proširilo i na alkoholna pića, kavu, umjetna gnojiva itd., a na hrvatskoj se strani prodavala uglavnom živa stoka, a postojalo je i veliko zanimanje za ambleme i odore srpske vojske i milicije. Na područje pod hrvatskom vlašću odlazilo se i zbog posjeta rodbini, rješavanja imovinskih pitanja, a bilo je i zahtjeva za domovnicu i putovnicu Republike Hrvatske. Prema nekim podacima, na taj je način 76 osoba dobilo domovnice.⁷³ Prema drugom dokumentu, nakon otvaranja autoceste otprilike tisuću Srba s okupiranoga područja zapadne Slavonije "potajno" je dobilo domovnice.⁷⁴ Podaci o uzimanju hrvatskih domovnica i putovnica iznosili su se da se naglase negativne posljedice otvaranja autoceste, što je dovelo do toga da "narod žuri u Novu Gradišku i Novsku", te je stoga teško utvrditi u kojoj su mjeri domovnice doista uzimane, odnosno koliko je osoba doista zatražilo hrvatske dokumente. Teško je spekulirati i o njihovim motivima, no uočljivo je da se pojava uzimanja domovnica u dokumentima veže uz krijumčarenje uz autocestu, pa se može zaključiti da je jedan od motiva svakako bio lakša kupovina robe za potrebe preprodaje na okupiranom području.⁷⁵ U krijumčarenje na autocesti uključili su se i pripadnici srpske milicije i vojske s područja zapadne Slavonije.⁷⁶

Okučanske su vlasti tražile od Vlade RSK-a donošenje zakonskih propisa kojima bi se spriječilo odlaženje stanovnika na područje pod hrvatskom nadzorom i trgovina gorivom i ostalom robom s toga područja. Svjesni činjenice da je teška gospodarska situacija bila u velikoj mjeri uzrokom sve intenzivnijih kontakata sa slobodnim područjem Hrvatske, tražili su od Vlade RSK-a da se područje zapadne Slavonije proglasi područjem s posebnim statusom, koji će stanovništvu osigurati određene porezne olakšice na promet roba i usluga. Zatražena je i bolja opskrbljenost i veća ulaganja u infrastrukturu, a jedan od zahtjeva bio je i da se na područje zapadne Slavonije pošalje veća količina goriva za potrebe građana i gospodarstva. Ponovno se tražila provedba svih zaključaka vezanih uz otvaranje autoceste koje je usvojila Skupština RSK-a.⁷⁷

⁷³ HMDCDR, Digitalna zbirka dokumenata, inv. br. DVD 3301, RSK, Srpska oblast "Zapadna Slavonija", Oblasno vijeće, Informacija o stanju na području "Z. Slavonije" nakon otvaranja auto-puta, 23. 3. 1995.

⁷⁴ HMDCDR, Glavni štab SVK, kut. 9, Rad GŠ SVK, Borbe za Zapadnu Slavoniju, maj 1995.

⁷⁵ HMDCDR, Glavni štab SVK, kut. 9, Rad GŠ SVK, Borbe za Zapadnu Slavoniju, maj 1995.; HMDCDR, Digitalna zbirka dokumenata, inv. br. DVD 3301, RSK, Srpska oblast "Zapadna Slavonija", Oblasno vijeće, Informacija o stanju na području "Z. Slavonije" nakon otvaranja auto-puta, 23. 3. 1995.

⁷⁶ HMDCDR, 18. korpus SVK, Komanda 51. pbr, str. pov. br. 1-359, Redovni borbeni izvještaj, 27. 3. 1995.; HMDCDR, Digitalna zbirka dokumenata, inv. br. DVD 3301, RSK, Srpska oblast "Zapadna Slavonija", Oblasno vijeće, Informacija o stanju na području "Z. Slavonije" nakon otvaranja auto-puta, 23. 3. 1995.

⁷⁷ HMDCDR, Općina Okučani, kut. 1, SO Okučani, br. 0-06-57/95-VI, Zaključci sa izvanredne sjednice održane 18. 1. 1995., 20. 1. 1995.

Vlasti u Kninu bile su svjesne propusta u kontroli autoceste u zapadnoj Slavoniji. Već krajem siječnja 1995. Vlada RSK-a donijela je Uredbu o određivanju graničnih prijelaza i kontroli prelaženja državne granice kojom su točno određena dozvoljena mjesta za prijelaz crte dodira sa slobodnim hrvatskim teritorijem te načini i postupak kontrole prelaska.⁷⁸ Osim toga, Vlada RSK-a pokušala je nizom mjera gospodarski ojačati područje zapadne Slavonije i pritom dokazati da vodi računa o “državnim interesima RSK i naroda Zapadne Slavonije”, a bila je riječ o zahtjevima skupštinskih poslanika iz zapadne Slavonije koje je Vlada RSK-a pristala ispuniti na sjednici Skupštine RSK-a održanoj 1. prosinca 1994. godine.⁷⁹

Na prijedlog Kluba poslanika Srpske demokratske stranke Krajine i njezina predsjednika Milana Babića u Okučanima je 24. veljače 1995. održana izvanredna sjednica Skupštine RSK-a, na kojoj se raspravljalo o situaciji u zapadnoj Slavoniji i mjerama koje su poduzete radi poboljšanja funkcioniranja autoceste, a ministar obrane pukovnik Rade Tanjga izvijestio je da su poduzete mjere za podizanje vojne sigurnosti u skladu s odlukama Vlade RSK-a i Vrhovnoga savjeta obrane te da su troškovi dodatnog osiguranja vojske i milicije zbog otvaranja autoceste iznosili otprilike milijun dinara. Međutim, poslanici iz zapadne Slavonije tvrdili su da je usprkos poduzetim mjerama stanje na tom području zabrinjavajuće. Poslanik iz Podravske Slatine Zoran Mišćević tražio je jačanje obrane zapadne Slavonije, ustvrdivši da je dotad učinjeno veoma malo od onoga što je Vlada RSK-a obećala za povećanje obrambene sposobnosti toga područja. Petar Džodan, poslanik pakračke općine, rekao je da se za otvaranje autoceste trebalo bolje pripremiti i pravovremeno spriječiti pojedince da “sa kunom u džepovima zveckaju i po Okučanima i po cijeloj zapadnoj Slavoniji”. Džodan je zaključio da je za nastalu situaciju velikim dijelom kriva lokalna milicija, koja stanovništvu dopušta prelazak na područje pod hrvatskom kontrolom, što hrvatske vlasti iskorištavaju, napomenuvši: “I budimo iskreni, sa druge strane zaista smišljeno rade. Izuzetno su korektni pa vode naše građane i u banku da menjaju marke u kune i garantiraju svu moguću bezbednost.”⁸⁰

Vlasti RSK-a zabrinjavajućim su posljedicama provedbe Gospodarskoga sporazuma, kao i prije Zagrebačkoga sporazuma, smatrale “mekšu granicu” i međusobne kontakte stanovništva na okupiranom i slobodnom dijelu zapadne Slavonije. Uostalom, radilo se o procesu normalizacije odnosa koji su vlasti RSK-a pristale provoditi, a spomenute posljedice bile su upravo korak prema rezultatu koji su hrvatske vlasti pokušale postići. Problem je bio u tome što je vrh RSK-a pristao provoditi Gospodarski sporazum nadajući se da će, kao i u slučaju prijašnjih sporazuma, usvojiti i provesti samo one segmente koji će pomoći jačanju RSK-a, a ubrzo se pokazalo da provedba gospodarskih mjera vodi upravo prema rezultatu kojem su se hrvatske vlasti nadale – povezivanju hrvatskih okupiranih područja sa Zagrebom.

⁷⁸ J. SEKULA, *n. dj.*, 156.

⁷⁹ HMDCCR, Vlada RSK, kut. 17, RSK, Vlada, Zaključci sa 28. sjednice održane 21. i 22. 1. 1995., 22. 1. 1995.

⁸⁰ HMDCCR, Skupština RSK, kut. 3, Magnetofonski snimak sa 2. vanredne sjednice Skupštine RSK održane u Okučanima 24. februara 1995. godine.

Hrvatske reakcije na učinke Gospodarskoga sporazuma

S druge strane, usprkos određenim ostvarenim rezultatima, ni hrvatske vlasti nisu bile zadovoljne procesom normalizacije odnosa. Dio hrvatskih diplomata smatrao je da je Gospodarskim sporazumom Srbima u RSK-u omogućena poboljšana komunikacija s Beogradom jer su autocestom "Srbi dobili koridor sa Beogradom nad kojim Hrvatska nema kontrole", a Hrvatska istodobno nije ostvarila nadzor nad svojim granicama niti osigurala prometno povezivanje cestom i željeznicom na relaciji Zagreb – Knin – Split, što je bez ikakvih jamstava ostavljeno za daljnje pregovore. Smatralo se također da je Hrvatska dobila premalu ulogu u Zajedničkoj komisiji koja je nadgledala provedbu sporazuma te da puštanje u pogon vodoopskrbnoga i elektrosustava nije vezano uz konkretne rokove, a da je pritom cijeli sustav opskrbe na okupiranim područjima ostao izvan hrvatskoga nadzora. Supredsjedatelji Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji upozoreni su na to da je Hrvatska potpisivanjem Gospodarskoga sporazuma imala namjeru "reintegrirati, a ne izolirati" srpsko stanovništvo u UNPA područjima, a na ovaj se način ta područja integriraju s Republikom Srpskom i Saveznom Republikom Jugoslavijom. Vijeće sigurnosti UN-a uvažilo je dio primjedbi i 12. siječnja 1995. usvojena je rezolucija koja je, uz ublažavanje sankcija Srbiji za idućih 100 dana, sadržavala i točku kojom je određeno da uvoz, izvoz i prijevoz robe preko područja pod kontrolom UN-a u Hrvatskoj te područja pod kontrolom Srba u Bosni i Hercegovini trebaju odobravati vlade Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine.⁸¹ To što se prijevoz robe iz Savezne Republike Jugoslavije autocestom nastavio i nakon usvajanja spomenute rezolucije potvrđuje da je hrvatska strana bila spremna propustiti te konvoje, ali uz poštivanje uvjeta iz spomenute rezolucije. O tome, uostalom, svjedoči i prethodno navedeni zapis iz knjige gospodina Šarinića.⁸² Vlada RSK-a utvrdila je na sjednici održanoj 7. veljače 1995. načine prijevoza robe autocestom te je određeno da sve pravne i fizičke osobe s područja RSK-a, uz dozvolu Ministarstva trgovine i turizma RSK-a, mogu prevoziti robu iz Savezne Republike Jugoslavije i u nju te iz jednog dijela RSK-a u drugi. Roba se autocestom iz područja zapadne Slavonije u istočnu Slavoniju i obrnuto (iz UNPA Zapad u UNPA Istok) mogla prevesti jedino konvojima koje je organiziralo Ministarstvo trgovine i turizma RSK-a.⁸³

Predsjednik Tuđman već je sredinom studenoga 1994., kada je Knin odugovlačio s potpisivanjem Gospodarskoga sporazuma, najavio da će, ako srpska strana ne potpiše sporazum ili ako se on neće provoditi, otkazati mandat UNPROFOR-u.⁸⁴ Dvadesetak dana nakon potpisivanja Gospodarskoga sporazuma on je u izvještaju Hrvatskomu saboru ustvrdio da će Hrvatska to učiniti ako do 10. siječnja 1995. ne

⁸¹ M. NOBILO, *n. dj.*, 448.-450.; H. ŠARINIĆ, *n. dj.*, 216.

⁸² HMDCCR, Skupština RSK, kut. 3, Magnetofonski snimak sa 2. vanredne sjednice Skupštine RSK održane u Okučanima 24. februara 1995. godine (transkript); H. ŠARINIĆ, *n. dj.*, 202.-203.

⁸³ HMDCCR, Vlada RSK, kut. 17., RSK, Vlada, br. 05-3-127/95, Odluka o prevozu roba autoputem, 7. 2. 1995.

⁸⁴ H. ŠARINIĆ, *n. dj.*, 178.

započne djelotvorno provođenje Gospodarskoga sporazuma, odnosno prometna i gospodarska reintegracija okupiranih područja u sustav Hrvatske.⁸⁵

U siječnju 1995. hrvatske su vlasti i dalje bile nezadovoljne provedbom Gospodarskoga sporazuma. Tuđman je u pismu glavnomu tajniku UN-a Ghaliju zaključio da se umjesto reintegracije okupiranih područja pod hrvatsku vlast nastavio proces njihova integriranja u politički, vojni, pravni i upravni sustav Savezne Republike Jugoslavije. Napomenuo je i da je Hrvatska proteklih godina dokazala visok stupanj kooperativnosti, kao i želju za suradnjom radi mirnog rješenja, međutim sve to nije dovelo do zadovoljavajućih rezultata. Pokušaj mirne reintegracije okupiranih područja Gospodarskim sporazumom nije urodio očekivanim plodom jer većina njegovih odrednica nije provedena; ukupno je dotad realizirano tek manje od desetine svih točaka sporazuma, a predsjednik Tuđman je, opravdano, sumnjao da će se Gospodarski sporazum u budućnosti potpuno provesti. Istaknuo je i da je otvorena autocesta Zagreb – Lipovac, no prometovanje njome nije se odvijalo u skladu sa sporazumom. Stoga je zaključio da je za Hrvatsku trenutačno stanje u okupiranim područjima neprihvatljivo, a da je, s obzirom na neuspjeh UNPROFOR-a u provedbi Vanceova plana, njegova prisutnost na okupiranim područjima štetna za odvijanje mirovnoga procesa, te donosi odluku o prestanku mandata mirovnih snaga na području Hrvatske od 31. ožujka 1995. godine.⁸⁶ Pritom je poručio srpskomu stanovništvu u Hrvatskoj da im hrvatska država jamči sva ljudska i etnička prava po najvišim normama međunarodnih konvencija.⁸⁷ Tuđman je također ocjenjivao da mirovne snage UN-a u Hrvatskoj nisu jamčile provedbu dotadašnjih sporazuma, potpisanih uz posredovanje predstavnika međunarodne zajednice. Posljednji od njih, Gospodarski sporazum, također se provodio samo u mjeri koja je odgovarala srpskoj strani, pa je Tuđman zaključio da prisutnost snaga UNPROFOR-a neće omogućiti mirnu reintegraciju okupiranih područja, iako se Hrvatska tomu nadala. Pritom je naglasio da kraj mandata snaga UN-a ne znači i završetak pregovora te da Hrvatska ostaje vjerna politici mirne reintegracije okupiranih područja. Ako bi pregovori vlasti u Zagrebu s Kninom bili uspješni, Hrvatska je bila voljna razmotriti mogućnost uspostave međunarodnoga nadzora nad mehanizmima provedbe izgradnje povjerenja između hrvatskih vlasti i pobunjenog srpskog stanovništva.⁸⁸

Nakon snažnih pritisaka međunarodne zajednice Hrvatska ipak nije otkazala mandat mirovnim snagama UN-a, nego je operacija UN-a u Hrvatskoj preimenošana i dobila je nove zadatke.⁸⁹ Vijeće sigurnosti UN-a Rezolucijom 981, usvojenom 31. ožujka 1995., zaključilo je da snage UN-a nisu demilitarizirale područja pod

⁸⁵ "Zaustavimo izumiranje hrvatskog naroda", *Vjesnik*, 23. XII. 1994.

⁸⁶ UNDOC, S/1995/28, Pismo predsjednika Republike Hrvatske glavnomu tajniku UN-a od 12. siječnja 1995.

⁸⁷ *Kronologija rata*, 442.

⁸⁸ UNDOC, S/1995/28, Pismo predsjednika Republike Hrvatske glavnomu tajniku UN-a od 12. siječnja 1995.

⁸⁹ M. NOBILO, *n. dj.*, 451.-454.

zaštitom UN-a niti osigurale povratak prognanika u područja pod zaštitom UN-a. Rezolucijom 981 promijenjen je naziv snaga UN-a u Hrvatskoj. Naziv UNPROFOR zamijenjen je nazivom Operacija UN-a za obnovu povjerenja u Hrvatskoj (*United Nations Confidence Restoration Operation in Croatia – UNCRO*), a zadatak tih snaga bio je obavljati dužnosti predviđene Zagrebačkim sporazumom, omogućiti provedbu Gospodarskoga sporazuma te nadzirati međunarodne granice Hrvatske prema Bosni i Hercegovini i Saveznoj Republici Jugoslaviji. Vijeće sigurnosti UN-a tom je rezolucijom naglasilo da rješenje sukoba na području bivše Jugoslavije treba postići dogovorom te da je potrebno osigurati suverenitet i teritorijalni integritet svih država u njihovim međunarodno priznatim granicama.⁹⁰ UNCRO je definiran kao prijelazni angažman do postizanja političkoga rješenja u skladu s teritorijalnim integritetom Republike Hrvatske i osiguranjem manjinskih prava.⁹¹

Eskalacija nezadovoljstva procesom normalizacije odnosa u okupiranom dijelu zapadne Slavonije

Početak veljače 1995., zbog odluke predsjednika Tuđmana o otkazivanju mandata UNPROFOR-u, vodstvo RSK-a donijelo je odluku o prekidu daljnjih razgovora sa Zagrebom o realizaciji Gospodarskoga sporazuma. Razgovori su se trebali nastaviti nakon odluke Vijeća sigurnosti UN-a o produženju mandata UNPROFOR-u.⁹² Vrh RSK-a odbio je i Plan Z-4, plan međunarodne zajednice o rješavanju krize u Hrvatskoj, i time jasno pokazao da je nesproman za bilo kakvo političko rješenje.⁹³

Iako su Srbi u Republici Srpskoj Krajini službeno prekinuli daljnje pregovore, očito je da se već prvih mjeseci nakon provedbe dijela Gospodarskoga sporazuma osjetilo određeno olakšanje u do tada krajnje nepovoljnom gospodarskom i društvenom stanju u RSK-u. Autocesta je skratila putovanje do Savezne Republike Jugoslavije, roba je lakše i brže kolala između Savezne Republike Jugoslavije i RSK-a, u hidroelektranu Obrovac vraćeni su polovi generatora, a krajem siječnja iz Omišlja su prema Sisku kroz Jadranski naftovod potekle i prve tone nafte, od kojih je dio pripao RSK-u.⁹⁴ Krajem veljače 1995. Mikelić je zaključio da se do trenutka prekida pregovora s Hrvatskom o provedbi Gospodarskoga sporazuma, osim što je otvorena autocesta, započelo i s radom na puštanju u promet dalekovoda i naftovoda. Nakon otvaranja naftovoda Republika Srpska Krajina dobila je određenu količinu nafte, iako

⁹⁰ UNDOC, S/RES, 981, Rezolucija Vijeća sigurnosti UN-a 981 od 31. ožujka 1995.

⁹¹ M. NOBILO, *n. dj.*, 471.

⁹² HMDCDR, Skupština RSK, kut. 8, Skraćeni zapisnik sa 1. vanrednog zasjedanja Skupštine RSK održanog 8. 2. 1995.

⁹³ Davor MARIJAN, *Oluja*, Zagreb 2007., Prilog 4, Plan međunarodne zajednice o provedbi mirne reintegracije hrvatskih okupiranih područja u ustavno-pravni poredak Republike Hrvatske početkom 1995., Svjedočenje Petera Galbraitha na suđenju Slobodanu Miloševiću o srpskom odbijanju Plana Z-4, 404.

⁹⁴ *Kronologija rata*, 447.

nedovoljnu za njezine potrebe.⁹⁵ Međutim, uz određenu gospodarsku dobit, normalizacija odnosa donijela je i neželjene posljedice: Republika Srpska Krajina počela se u određenoj mjeri “otvarati” Hrvatskoj, te je otpor tomu u njoj postajao sve snažniji.

Nakon odluke o prekidu pregovora predstavnici RSK-a nastavili su voditi “aktivnu međunarodnu politiku i komunikaciju sa svim raspoloživim međunarodnim faktorima” da bi objasnili i branili stavove i poziciju RSK-a, a međunarodni predstavnici, posebno supredsjedatelji Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, zahtijevali su nastavak pregovora o provedbi Gospodarskoga sporazuma, iskazujući pritom posebno zanimanje za puštanje u promet željezničke pruge Zagreb – Okučani – Beograd. Međunarodna je zajednica osigurala i potrebna sredstva i opremu za popravak pruge.⁹⁶ Prije nego što su vlasti u RSK-u obustavile daljnje pregovore, započele su pripreme za osposobljavanje dijela pruge koja je prolazila kroz srpski dio zapadne Slavonije. Sredinom siječnja 1995., nakon razgovora Martića i Mikelića s Miloševićem, Owenom i Stoltenbergom, Ministarstvo obrane RSK-a zapovjediло je da se odmah pristupi razminiranju dionice željezničke pruge na području zapadne Slavonije. Nju je trebala posjetiti Zajednička komisija koja je nadgledala provedbu Gospodarskoga sporazuma, a nakon toga prugu je trebalo ponovno minirati.⁹⁷ Nakon pritiska međunarodnih predstavnika radovi na osposobljavanju željezničke pruge započeli su tijekom druge polovine ožujka 1995., ali okučanske su vlasti ubrzo počele opstruirati radove na pruži, pokušavajući, kao i u slučaju autoceste, “naplatiti” svoj položaj na jednom od važnijih prometnih pravaca. Okučanska općinska skupština raspravljala je o nekoliko opcija kojima bi RSK mogao uvjetovati nastavak radova na pruži. Predlagala se mogućnost da Knin zauzvrat od Zagreba traži otvaranje željezničke pruge Knin – Šibenik, elektrifikaciju dionice pruge od Novske do Dragalića ili da se uopće ne dopusti otvaranje dionice željezničke pruge kroz područje zapadne Slavonije pod srpskim nadzorom.⁹⁸

Vlada RSK-a uputila je 9. travnja 1995. Skupštini općine Okučani dopis kojim je obrazložila razloge zbog kojih se pristupilo pripremama za otvaranje pruge Zagreb – Beograd, naglašavajući “da Vlada kao ni do sada ne čini niti će činiti nijedan potez koji bi bio protiv stavova Skupštine RSK i interesa srpskog naroda” i da se te aktivnosti smatraju stvaranjem “dobrih podloga za nastavak ekonomskih pregovora ako do njih uopšte i dođe”. Istaknuto je i da je ta prometnica interes RSK-a, jer “nas pruga čvršće veže sa maticom Srbijom i obezbeđujemo brži i jeftiniji transport za naše robe”, a tako se također RSK-u pruža mogućnost nabave nafte “po svjetskim cijenama i u respektabilnim količinama”. Radovi na popravku željezničke pruge, zaključeno je, ne ugrožavaju vitalne interese RSK-a, nemaju političko nego isključivo

⁹⁵ HMDCCR, Skupština RSK, kut. 3, Magnetofonski snimak sa 2. vanredne sjednice Skupštine RSK održane u Okučanima 24. februara 1995. godine (transkript).

⁹⁶ HMDCCR, Općina Okučani, kut. 16, RSK, Vlada, br. 05-5-412/95, Radovi na sanaciji pruge u Zapadnoj Slavoniji, 9. 4. 1995.

⁹⁷ HMDCCR, SUP Okučani, kut. 77, RSK, Ministarstvo obrane, br. 45-1/95, 19. 1. 1995.

⁹⁸ *Kronologija rata*, 464., 467.

gospodarsko značenje te ne ugrožavaju obrambenu snagu i sigurnost RSK-a. Projekt popravka pruge trebao se odvijati u dvije faze: za početak je planirana sanacija pruge u zapadnoj Slavoniji, a zatim u istočnoj Slavoniji, na dionici Mirkovci – Tovarnik.⁹⁹

No Skupština općine Okučani na izvanrednoj sjednici održanoj 10. travnja 1995. odlučila je da se obustave svi radovi na željezničkoj pruzi, a Javnom poduzeću “Željeznice Krajine” zabranjeno je izvođenje radova na pruzi na području općine Okučani.¹⁰⁰ Također je zatraženo da poslanici Srpske oblasti Zapadna Slavonija na sljedećem zasjedanju Skupštine RSK-a pokrenu inicijativu o izglasavanju nepovjerenja Vladi RSK-a zbog protuustavnog i protuzakonitog vođenja politike Republike Srpske Krajine, čime je “neposredno i grubo oštetila interes prvenstveno naroda Zapadne Slavonije, stvorivši nestabilnost privredno-ekonomskog života, neposrednu opasnost po bezbednost naroda Zapadne Slavonije i njegovo ogromno političko u vezi s tim nezadovoljstvo”. Vlada RSK-a optužena je da mimo odluke Skupštine RSK-a inzistira na daljnjim pregovorima i provedbi Gospodarskoga sporazuma, a posebno se problematičnom smatrala nabavka željezničkih pragova za popravak pruge u Hrvatskoj umjesto u RSK-u te “odobrenje da radnici iz Hrvatske prelaze na naš teritorij i da obavljaju izvesne poslove”. Stoga je Skupština općine Okučani odlučila, poučena “iskustvom vezanim za auto-put”, da se zbog neposredne ugroženosti područja zapadne Slavonije prekinu svi radovi na pruzi. Također, rečeno je, Vlada RSK-a svojom je politikom onemogućila razvoj gospodarstva zapadne Slavonije, čineći je tako ovisnom o “trgovanju sa neprijateljem”. Posljedica toga je krijumčarenje i uzimanje domovnica radi lakšeg krijumčarenja, nefunkcioniranje lokalne milicije te pojava korupcije u svim tijelima vlasti.¹⁰¹

Posebno su se glasno otvaranju željezničke pruge suprotstavili predstavnici Srpske radikalne stranke u zapadnoj Slavoniji, koji su time dosljedno provodili svoju politiku protivljenja Gospodarskomu sporazumu. Nakon njegova potpisivanja, Glavni odbor Srpske radikalne stranke Zapadne Slavonije objavio je otvoreno pismo u kojem je odbacio potpisani sporazum s hrvatskom stranom jer se njime “RSK odrekla svoje državnosti, potpisavši dokument koji nigdje ne navodi RSK kao pravni i državni subjekt”, a posebno je kritizirana zabrana obilježja RSK-a na autocesti, kontrola autoceste od strane UNPROFOR-a, a ne srpske milicije, te negativne posljedice koje je, prema mišljenju radikala, imalo otvaranje autoceste na sigurnost zapadne Slavonije. Zaključeno je da Gospodarski sporazum treba odbaciti i zato što njime nije realiziran zahtjev srpskoga stanovništva da im se omogući povratak u srpska sela na području zapadne Slavonije pod hrvatskom

⁹⁹ HMDCDR, Općina Okučani, kut. 16, RSK, Vlada, br. 05-5-412/95, Radovi na sanaciji pruge u Zapadnoj Slavoniji, 9. 4. 1995.

¹⁰⁰ HMDCDR, Općina Okučani, kut. 1, Opština Okučani, Skupština opštine, Odluka, br. 06-455-2/95-VI, 10. 4. 1995.; SO Okučani, br. 06-455-3/95-VI, Zaključci SO Okučani sa 15. izvanredne sjednice održane 10. 4. 1995., 12. 4. 1995.

¹⁰¹ HMDCDR, Općina Okučani, kut. 1, SO Okučani, br. 06-455-3/95-VI, Zaključci SO Okučani sa 15. izvanredne sjednice održane 10. i 12. 4. 1995.

vlašću.¹⁰² Nakon otvaranja autoceste Glavni odbor Srpske radikalne stranke Zapadne Slavonije uputio je proglas “srpskom narodu Zapadne Slavonije” u kojem je, među ostalim, stajalo:

Kao i uvek, pa i sada, pokazalo se da Hrvati vode mudru i diplomatsku politiku potpomognuti od Njemačke i Vatikana. Činjenice ukazuju da je na takav način izgubljen velik dio Zapadne Slavonije, a sad na isti način gubimo autoput zahvaljujući nezreloj i dovoljno ne dorasloj diplomatskoj politici naših srpskih pregovarača. Kroz istoriju Srpski radikali uvek su stali uz svoj srpski narod. Tako činimo i sad. Bez razmišljanja, jednoglasno smo odbacili ovaj sporazum između Knina i Zagreba, bolje rečeno između Mikelića i Šarinića, odnosno Miloševića i Tuđmana.¹⁰³

Ocijenjeno je da je “u svet poslata ceremonija slavljenja autoputa i pečenja vola” najveća srpska politička sramota, a “ispaćeni narod Zapadne Slavonije” pozvan je da razmisli “zbog čega su vaši sinovi, očevi i braća prolevali krv. Zar su oni dali svoje živote da bi danas Hrvati mogli bezbrižno ići iz Novske za Novu Gradišku i obratno na kafu”.¹⁰⁴

Srpska radikalna stranka protivila se provedbi Gospodarskoga sporazuma i normalizaciji odnosa, smatrajući da Mikelićeva politika, kojom je dirigirao Milošević, vodi reintegraciji RSK-a u sastav Hrvatske. Rješenjem krajinskoga pitanja radikali su smatrali što hitnije ujedinjenje Republike Srpske Krajine s Republikom Srpskom. Tu je politiku zastupao i predsjednik RSK-a Milan Martić.¹⁰⁵ Stoga su zapadnoslavonski radikali opstruirali nastavak normalizacije odnosa i provedbe Gospodarskoga sporazuma otvaranjem željezničke pruge kroz zapadnu Slavoniju. Okružni odbor Srpske radikalne stranke za Zapadnu Slavoniju održao je 13. ožujka 1995. sastanak na kojem je zaključeno da “puštanjem autoputa razdvojen je i zavađen srpski narod, tako da od njegovog puštanja imaju koristi samo Hrvatska i naši šverceri. Ovo je stvorilo veliko nezadovoljstvo kod srpskog naroda u Republici Srpskoj jer oni ne mogu koristiti autoput. Što se tiče lokalne okučanske politike, nju vode ljudi koji nisu ni u jednoj stranci, nego se izjašnjavaju kao vanstranački kandidati i za svoj rad i postupke nikome ne odgovaraju i prodaju glasove od slučaja do slučaja, ko više plati”.¹⁰⁶ Krajem ožujka

¹⁰² HMDCCR, Političke stranke Republike Srpske Krajine (dalje: Političke stranke RSK), kut. 8, Oblast Zapadna Slavonija, Otvoreno pismo SRS-a Zapadne Slavonije povodom potpisanog sporazuma o Ekonomskoj saradnji između RSK i RH, 8. 12. 1994.; Nikica BARIĆ, “Srpska radikalna stranka u Republici Srpskoj Krajini, 1992.–1995. (s naglaskom na Slavoniju i Baranju)”, *Scrinia Slavonica*, br. 10/2010., 511.-515.

¹⁰³ HMDCCR, Političke stranke RSK, kut. 8, Srpska radikalna stranka Zapadne Slavonije, Proglas srpskom narodu zapadne Slavonije, 23. 12. 1994.; N. BARIĆ, “Srpska radikalna stranka”, 512.

¹⁰⁴ *Isto*.

¹⁰⁵ N. BARIĆ, “Srpska radikalna stranka”, 511.-515.

¹⁰⁶ HMDCCR, Političke stranke RSK, kut. 8, Zapisnik sastanka Glavnog odbora SRS Zapadna Slavonija, 13. 3. 1995.

Okružni odbor Srpske radikalne stranke za Zapadnu Slavoniju zaključio je da je stanovništvu zapadne Slavonije trebalo objasniti "štetnost po srpski narod otvaranja pruge i autoputa te da narod donese odluku da se autoput zatvori i da se spriječi otvaranje pruge, do boljih vremena. Također, treba obustaviti sve radove oko popravke pruge".¹⁰⁷

Da bi se srpsko stanovništvo potaknulo na otpor otvaranju željezničke pruge, radikalni su 7. travnja 1995. organizirali miting pod nazivom "Recimo svetu ne", kojem je prisustvovalo oko 2000 ljudi. Na mitingu je zatraženo da se obustave svi radovi na željezničkoj pruzi, da se na autocesti postave oznake RSK-a te da milicija ima puni nadzor nad dionicom autoceste koja prolazi područjem pod srpskim nadzorom. Zatraženo je i da se legalizira uvoz naftnih derivata iz Hrvatske, a dobivena sredstva bila bi namijenjena borcima na prvim obrambenim crtama i umirovljenicima, dakle "u korist naše otadžbine".¹⁰⁸ Organizacijski odbor mitinga nastavio je djelovati proširen članovima grupe nezavisnih građana, a očekivalo se da će se u njegov rad uključiti i pripadnici drugih stranaka koje su djelovale u zapadnoj Slavoniji. Stav odbora bio je da se neće dopustiti puštanje u promet željezničke pruge na području zapadne Slavonije dok se ne postigne konačno političko rješenje između RSK-a i Hrvatske, pri čemu se odbor pozivao na odluku Skupštine RSK-a o prekidu daljnjih pregovora s hrvatskom stranom.¹⁰⁹ S obzirom na to da su u okučanskoj općinskoj skupštini radikalni formirali koaliciju sa Srpskom demokratskom strankom srpskih zemalja, strankom kojoj je pripadala većina odbornika, imali su određen utjecaj na odluke okučanskih vlasti. Predstavnici tih stranaka u travnju 1995. zajednički su predložili Skupštini općine Okučani raspravu o "ključnim pitanjima za opstanak srpskog naroda na prostoru Zapadne Slavonije", koja je trebala obuhvatiti problematiku autoceste, puštanje u promet željezničke pruge, nelegalnu trgovinu naftnim derivatima, obilježavanje 50-godišnjice proboja iz logora Jasenovac i drugo.¹¹⁰

Vidljivo je da u proljeće 1995. proces normalizacije odnosa u zapadnoj Slavoniji više nije imao budućnosti. Skupština RSK-a prihvatila je u prosincu 1994., na Mikelićevo inzistiranje, Gospodarski sporazum, a zatim je, nakon odluke predsjednika Tuđmana o prestanku mandata UNPROFOR-a, obustavila njegovu provedbu. No, na inzistiranje Miloševića i međunarodne zajednice, Mikelićeva vlada nastavila je s njegovom provedbom, iako su se tomu zapravo protivile gotovo sve političke snage u RSK-u: predsjednik Milan Martić, radikalni, koji su bili jedna od najsnažnijih oporbenih stranaka, čak i ministar vanjskih poslova Milan Babić. Lokalne vlasti u zapadnoj Slavoniji, nezadovoljne posljedicama otvaranja autoceste Zagreb – Lipovac, odbacile su nastavak prometnoga povezivanja s Hrvatskom zaključujući da to nije u interesu Republike Srpske Krajine

¹⁰⁷ HMDCDR, Političke stranke RSK, kut. 8, Zapisnik sastanka Glavnog odbora SRS Zapadna Slavonija, 24. 3. 1995.

¹⁰⁸ HMDCDR, Političke stranke RSK, kut. 8, Srpska radikalna stranka Zapadne Slavonije, 7. 4. 1995.

¹⁰⁹ HMDCDR, Političke stranke RSK, kut. 8, Predsednik organizacionog odbora Drago Stupar, Saopštenje za javnost, 8. 4. 1995.

¹¹⁰ HMDCDR, Općina Okučani, kut. 16, Srpska demokratska stranka (SZ), Opštinski odbor Okučani, Saopštenje za javnost, 6. 4. 1995.

jer vodi u njezin povratak pod hrvatsku vlast. Vlasti RSK-a, i one u Kninu i lokalne, prepoznale su u procesu normalizacije odnosa opasnost za opstanak RSK-a, što je u osnovi i bila namjera hrvatskih vlasti, koje su tako, postupnom mirnom reintegracijom, nastojale izbjeći vojnu opciju oslobađanja hrvatskih teritorija.

Sve izraženiji otpor rezultatima normalizacije odnosa doveo je u travnju 1995. do zatvaranja autoceste. Predsjednik Martić zapovjedio je 24. travnja njezino zatvaranje, a idućeg je dana, nakon što su hrvatske vlasti zatražile da se autocesta pusti u promet, ponovno otvorena.¹¹¹ Dva dana poslije, tijekom posjeta zapadnoj Slavoniji, Martić je izjavio da je zatvaranje autoceste bilo upozorenje da “nećemo više da budemo ponižavani”, napomenuvši da autocesta, ako će se koristiti, mora potpuno i bez ograničenja biti dostupna i srpskoj strani, uz kontrolu krajinske milicije na samoj autocesti. Martić je upozorio na to da će, ako se ne zadovolje izneseni uvjeti, narediti potpuno zatvaranje autoceste za promet jer “ne možemo dozvoliti blamažu i ovaj cirkus koji se dešava da naši ljudi dođu u Novsku i druga mjesta i da teorija Hrvata o suživotu i nama kao divljacima prolazi i da mi jedva čekamo da se vratimo nazad, nažalost to je izuzetno dobro smišljeno od strane UNPROFOR-a i od strane Hrvata i svih onih koji guraju da se to veoma dobro radi”.¹¹² Stoga je bilo jasno da su političke snage u RSK-u koje su bile voljne sudjelovati u kakvim-takvim pregovorima izgubile utjecaj i nadjačala ih je nepopustljiva struja koja se protivila normalizaciji odnosa kao preduvjetu za daljnje političke dogovore. Nakon incidenata na području autoceste odlukom predsjednika Martića ona je doista uskoro ponovno zatvorena za promet, a hrvatske su vlasti, svjesne da je proces normalizacije odnosa prekinut, donijele odluku o početku vojnoga oslobađanja okupiranog teritorija.¹¹³

Zaključak

Početak 1992. Sarajevsko primirje zaustavilo je ratne sukobe, a na području Hrvatske uskoro su raspoređene mirovne snage UN-a. Njihov je zadatak bila provedba Vanceova plana, koji je trebao omogućiti stvaranje uvjeta za postizanje dogovora o političkom rješenju. No dvije godine poslije Hrvatska nije bila ništa bliže rješenju problema okupiranih područja. Većina odrednica Vanceova plana nije provedena, a umjesto toga se na područjima pod zaštitom UN-a ustrojavala država pobunjenih Srba. Početkom 1994. hrvatske su vlasti odlučile aktivnije ući u prego-

¹¹¹ HMDCCR, 98. pješadijska brigada, Komanda 98. pbr, organ bezbednosti, str. pov. br. 25/95, Službena zabilješka, 25. 4. 1995.

¹¹² HMDCCR, SUP Okučani, kut. 77, Govor predsjednika RSK gospodina Milana Martića na mitingu u Pakrac-Gavrinica, 26. aprila 1995.

¹¹³ HMDCCR, Komanda 18. korpusa, pov. br. 20-325, 29. 4. 1995.; Skupština RSK, kut. 2, RSK, Državna komisija za utvrđivanje uzroka i načina pada Zapadne Slavonije, Izvještaj o uzrocima i načinu pada Zapadne Slavonije, 11. 7. 1995. Opširnije o okolnostima srpskoga sloma u zapadnoj Slavoniji tijekom hrvatske operacije “Bljesak” vidi Ivan BRIGOVIĆ, “Osvrt na operaciju ‘Bljesak’ u dokumentima Republike Srpske Krajine”, *Časopis za suvremenu povijest*, 41/2009., br. 1, 47.

vore s pobunjenim Srbima o rješavanju pitanja okupiranih područja. Okolnosti su bile nešto povoljnije nego dotad: Hrvatska je tijekom prethodne dvije godine vojno i politički ojačala, a Republika Srpska Krajina bila je pred gospodarskim kolapsom; s druge strane, Slobodan Milošević i međunarodna zajednica zahtijevali su od vlasti u Kninu da pregovara sa Zagrebom. Međunarodna je zajednica priznavala teritorijalni integritet Hrvatske u njezinim međunarodno priznatim granicama, no inzistirala je na mirnoj reintegraciji okupiranih područja. Vijeće sigurnosti UN-a priznalo je neuspjeh u provedbi Vanceova plana, ali je odbijalo vojno prisiliti pobunjene Srbe na njegovu provedbu, a s druge se strane protivilo i povlačenju UNPROFOR-a iz Hrvatske, smatrajući da će to dovesti do eskalacije sukoba.

“Posljednji pokušaj” mirne reintegracije okupiranih područja trebalo je provesti mjerama jačanja povjerenja između pobunjenih Srba i vlasti u Zagrebu, postupnim “otvaranjem” Republike Srpske Krajine hrvatskim vlastima kroz gospodarsku suradnju i infrastrukturno povezivanje te, u konačnici, političkim dogovorom između Zagreba i Knina. Svjesno krajnjega cilja hrvatskih vlasti, vodstvo Republike Srpske Krajine nevoljko pristaje na pregovore. Uz posredovanje međunarodne zajednice u ožujku 1994. potpisan je Zagrebački sporazum o primirju, a krajem iste godine i Gospodarski sporazum, kojim je Republiku Srpsku Krajinu trebalo infrastrukturno povezati s područjem pod nadzorom hrvatskih vlasti.

U okviru normalizacije odnosa glavni rezultati tog procesa postignuti su u zapadnoj Slavoniji, i to otvaranjem za promet autoceste Zagreb – Lipovac, što je za Hrvatsku bio važan korak u prometnom povezivanju srpskom okupacijom rascjepkanih dijelova državnoga teritorija. Promet autocestom imao je za posljedicu i nešto učestalije kontakte stanovništva slobodnoga i okupiranoga dijela zapadne Slavonije, najviše u obliku krijumčarenja goriva i ostalih potrepština kojih je nedostajalo na okupiranom području. Dio stanovništva okupiranoga dijela zapadne Slavonije iskoristio je nešto “mekaniju granicu” da barem donekle olakša tešku gospodarsku situaciju i poboljša životne uvjete. Vlasti Republike Srpske Krajine planirale su nametnutu im normalizaciju odnosa iskoristiti za daljnje ustrojavanje i jačanje Republike Srpske Krajine i njezino bolje povezivanje sa Saveznom Republikom Jugoslavijom i Republikom Srpskom. Međutim, iako slabašni, rezultati normalizacije odnosa izazvali su snažan otpor u zapadnoj Slavoniji, ali i u Kninu. Daljnja provedba normalizacije odnosa proglašena je opasnošću za opstanak Republike Srpske Krajine te se radilo čak i na poništavanju postignutoga.

Hrvatske su vlasti bile svjesne da pregovori s Kninom nisu doveli do željenih rezultata. Umjesto s mirnom reintegracijom, kojoj se hrvatski vrh nadao, tijekom 1995. Republika Srpska Krajina počela je s nepopustljivom politikom, nosioci te politike na razini republičkih i lokalnih vlasti odbijali su provoditi i dotad potpisane sporazume, a daljnji pregovori o političkom dogovoru nisu dolazili u obzir. Suočen s time, hrvatski je vrh bio sve skloniji razmišljanju o vojnom oslobađanju okupiranih dijelova Hrvatske, što je na kraju i ostvario.

SUMMARY

THE PROCESS OF ATTEMPTING TO NORMALIZE CROATIAN-SERBIAN RELATIONS AND THE PEACEFUL REINTEGRATION OF THE REPUBLIC OF SERBIAN KRAJINA IN THE OCCUPIED TERRITORY OF WESTERN SLAVONIA DURING 1994 AND 1995

In the paper the authors have shown the process of negotiations between the Croatian government and the rebel Serbs during the year 1994. An “Agreement on a cease-fire” was achieved, then negotiations on further normalization of relations were resumed, which needed to include the infrastructural linkage of the occupied areas with Zagreb, that is the free territory of the Republic of Croatia, and afterwards negotiations on a political settlement should have followed. Croatian leadership was hoping they will be able to carry out the peaceful reintegration of the occupied territories, and the rebel Serbs used the negotiations in order to strengthen the political and economic position of the Republic of Serbian Krajina. The example of Western Slavonia shows the successes and failures of this process.

Key words: Republic of Serbian Krajina, Western Slavonia, Normalization of relations, Zagreb Agreement, Economic Agreement, Peaceful reintegration, UN Security Council